

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ І ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ
ІМЕНІ ІВАНА ЗЯЗЮНА**

Відділ змісту і технологій педагогічної освіти

**Зміст і методичні засади організації
психолого-педагогічної практики у закладах
вищої педагогічної освіти**

Науково-методичні рекомендації

Київ – 2022

Рекомендовано до друку
вченою радою Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих
імені Івана Зязюна НАПН України
(протокол № 9 від 4 жовтня 2021 року)

Рецензенти:

Коновець С.В., доктор педагогічних наук, професор, академік Академії міжнародного співробітництва з креативної педагогіки, головний науковий співробітник лабораторії морального, громадського та міжкультурного виховання Інституту проблем виховання НАПН України;

Кучерявий О.Г., доктор педагогічних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу теорії і практики педагогічної освіти Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України.

Укладачі:

Ю.В. Грищенко, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник відділу змісту і технологій педагогічної освіти Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України;

Н.О. Філіпчук, доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу змісту і технологій педагогічної освіти Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України.

Науково-методичні рекомендації розроблено на допомогу студентам денної форми навчання освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр», а також керівникам педагогічної практики, викладачам закладів вищої педагогічної освіти, класним керівникам для спрямування, планування та організації успішного проходження психолого-педагогічної практики студентами-практикантами.

Висвітлено мету, завдання, зміст і особливості організації та проведення психолого-педагогічної практики. Окреслено основні вимоги до оформлення звітної документації студентів-практикантів. Запропоновано творчі завдання, питання для самостійного опрацювання студентами, що сприятиме закріпленню знань професійної та практичної підготовки, формуванню психологічної готовності до самореалізації у майбутній професійній діяльності, використанню здобутих знань під час вирішення конкретних навчальних і виховних ситуацій.

Адресовано викладачам закладів вищої освіти; керівникам практики на першому рівні вищої освіти; студентам освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр»; вчителям загальноосвітніх закладів.

Зміст і методичні засади організації психолого-педагогічної практики у закладах вищої педагогічної освіти: науково-методичні рекомендації. Грищенко Ю.В., Філіпчук Н.О. (Уклад.) / Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. Київ, 2022. – 122 с.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
I. МЕТА, ЗАВДАННЯ І ЗМІСТ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ	5
II. ПРОФЕСІЙНІ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ПРАКТИЧНІЙ ПІДГОТОВЦІ ВЧИТЕЛЯ	8
III. МОЖЛИВОСТІ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ	16
IV. ПРАКТИКУМ	23
1. Тренінг «Комунікативна культура педагога».....	23
2. Творчі завдання.....	30
V. ДОДАТКИ	45
VI. ГЛЮСАРІЙ	92
VII. СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	115

ВСТУП

Важливою складовою професійної підготовки майбутніх вчителів є педагогічна практика, під час якої студенти мають можливість закріпити знання здобуті у процесі навчання, проявити свої професійні і особистісні якості, удосконалити набуті уміння і навички в реальних умовах освітнього процесу.

Психолого-педагогічна практика проводиться під час вивчення основних дисциплін психолого-педагогічного спрямування без відриву від освітнього процесу і більшою мірою має дослідницький характер. Цей вид практики студенти проходять на II – III курсах закладів вищої педагогічної освіти, отримавши ґрунтовні соціально-гуманітарні, психолого-педагогічні і фахові знання. Залежно від навчальної програми психолого-педагогічна практика триває два-чотири тижні і проходить у молодшій та основній загальноосвітній школі.

На кожному з етапів педагогічної практики відбувається формування професійних компетентностей і педагогічної майстерності майбутнього педагога. Зокрема, І.А. Зязюн зазначав, що «навчання у педагогічному навчальному закладі означає не лише засвоєння знань, а й розвиток здібностей, формування професійних якостей і вмінь, що допоможуть настроїти особистість як інструмент педагогічного впливу на взаємодію з дітьми, батьками, колегами. Молодий учитель починає усвідомлювати, що саме він, його особистість, є своєрідним «інструментом» організації взаємодії з учнями. Так виникає не передбачена попереднім досвідом навчання проблема вивчення і вдосконалення власної психотехніки, мовлення, невербально поведінки» [51, с. 4-5].

Педагогічна практика створює реальні можливості для формування готовності студентів до проведення навчально-виховної роботи зі школярами, потреби здобувати і застосовувати нові теоретичні і методичні знання й одночасно засвоювати передовий педагогічний досвід [53, с. 31].

Отже, у процесі педагогічної практики відбувається професійне становлення майбутніх педагогів, формується позитивне ставлення до обраної професії, що мотивує до саморозвитку, самореалізації, творчості і мобільності. Саме практична підготовка сприяє формуванню власного стилю педагогічної дії майбутнього педагога, який аналізуючи діяльність і досвід своїх наставників використовує нетрадиційні підходи у навчально-виховній діяльності, творчо вирішує різноманітні педагогічні ситуації, здійснюючи особистісно-орієнтований підхід до кожного учня.

I. МЕТА, ЗАВДАННЯ І ЗМІСТ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

У системі професійної підготовки майбутніх учителів важливу роль відіграє практична складова. На думку А.А.Тимченко, професійно-педагогічна підготовка майбутнього педагога представляє собою інтегративну систему, яка поєднує відносно самостійні, але взаємозалежні і взаємообумовлені системи підготовки: спеціально-наукову, психолого-педагогічну, загальнокультурну. Кожна з них виконує специфічні завдання. Загальнокультурна підготовка забезпечує загальноосвітній і фізичний розвиток педагогів; психолого-педагогічна і методична – сприяє формуванню у педагога знань основ педагогіки, психології, вікової фізіології, спеціальних методик, що забезпечують підготовку до навчально-виховної роботи в закладах освіти різних типів; спеціально-наукова підготовка педагога спрямована на розвиток у нього глибоких і всебічних знань та вмінь зі своєї спеціальності, знань змісту і методів науки, що є основою певного навчального предмета, практичних умінь. Усі підсистеми професійної підготовки становлять інтегративну цілісність, яка характеризується наявністю загальної мети, що полягає у формуванні компетентного та всебічно розвиненого педагога; дотриманням загальних принципів та єдиної внутрішньої організації; взаємозв'язком та взаємозалежністю різних структурних елементів і активно взаємодіє із зовнішнім середовищем [77, с. 431].

Мета психолого-педагогічної практики полягає у ознайомленні студентів зі специфікою майбутнього фаху, отриманні первинних професійних умінь та навичок, систематизації набутих теоретичних знань, отриманих при вивченні психолого-педагогічних і фахових дисциплін, виробленні вмінь та навичок застосовувати їх на практиці, формуванні готовності студентів до організації і здійснення освітньої роботи в учнівському колективі.

Основними завданнями психолого-педагогічної практики є:

- 1) розвиток стійкого інтересу та адаптація студентів до майбутньої професії;
- 2) закріплення та систематизація знань з психолого-педагогічних та фахових навчальних дисциплін на практиці;
- 3) розвиток здатності до міжособистісного спілкування, емоційної стабільності, толерантності, креативності, любові до дітей;
- 4) розвиток здатності розв'язувати різноманітні освітні та науково-методичні завдання з урахуванням вікових та індивідуально-типологічних особливостей школярів;
- 5) ознайомлення з психологічними умовами організації та здійснення освітньої діяльності в закладах загальної освіти;
- 6) ознайомлення студентів зі специфікою роботи вчителя;
- 7) розвиток особистісних якостей, необхідних фахівцю в його професійній діяльності;
- 8) розвиток здатності до вивчення і узагальнення позитивного педагогічного досвіду;
- 9) відвідування уроків, участь та допомога в організації і проведенні позаурочних виховних заходів;
- 10) розвиток навичок практикантів організовувати психолого-педагогічні спостереження за учнівським колективом та за окремими учнями, створювати психологічні характеристики;
- 11) формування у студентів творчого, дослідницького підходу до професійної діяльності, потреби в самоосвіті.

Під час психолого-педагогічної практики студенти оволодівають системою *професійних умінь*, зокрема:

- *організаційні*: уміння організовувати різноманітні виховні заходи з дітьми, виконувати організаційні завдання;
- *методичні*: оволодіння методами і прийомами психолого-педагогічної діагностики дітей шкільного віку; здійснення індивідуального

підходу, з метою розвитку пізнавальної діяльності і творчих здібностей учнів;

- *комунікативні*: уміння налагоджувати комунікацію з дітьми, педагогічним колективом навчального закладу; допомагати класному керівнику вирішувати конфліктні ситуації в колективі; керувати своєю поведінкою, емоціями, настроєм тощо;

- *дослідницькі*: уміння вести спостереження, аналізувати відвідані уроки, узагальнювати передовий педагогічний досвід, здатність робити висновки;

- *прикладні*: уміння створювати дидактичні матеріали, використовувати сучасні інформаційні засоби навчання [71, с. 5].

Програма психолого-педагогічної практики включає декілька *етапів*:

а) підготовчий: участь в настановчій конференції; ознайомлення з програмою, метою і завданнями психолого-педагогічної практики; написання і затвердження плану педагогічної практики;

б) ознайомчий: знайомство з навчальним закладом і адміністрацією, зустріч керівником педагогічної практики; ознайомлення з робочими навчальними планами і робочими навчальними програмами дисциплін відповідних напрямів підготовки; співбесіда з шкільним психологом, класним керівником;

в) основний: знайомство з класом, закріпленням за практикантом; відвідування уроків з різних предметів; ведення щоденника психолого-педагогічних спостережень (аналіз відвідуваних уроків; характеристика поведінки учнів на уроках, перервах; спостереження за досліджуваним учнем; психолого-педагогічний аналіз класу, групи учнів; діагностика успішності учнів класу); допомога класному керівнику у проведенні виховних заходів, створенні дидактичних матеріалів тощо);

г) заключний: підготовка психолого-педагогічної характеристики учня і обговорення її з керівником практики; підготовка психолого-педагогічної характеристики класу і обговорення її з керівником практики; підготовка

звіту-презентації з психолого-педагогічної практики; оформлення звітної документації; участь у підсумковій конференції.

II. ПРОФЕСІЙНІ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ПРАКТИЧНІЙ ПІДГОТОВЦІ ВЧИТЕЛЯ

У змісті практичної підготовки майбутнього вчителя має бути реалізований компетентнісний підхід, що передбачає зміщення акцентів з накопичення нормативно визначених знань, умінь і навичок до формування і розвитку у студентів здатності практично діяти, застосовувати теоретичні знання у майбутній професійній діяльності.

Концептуальні основи щодо реалізації компетентнісного підходу закладені у вітчизняних нормативних документах, зокрема: Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, Концепції наукової, науково-технічної та інноваційної політики в системі вищої освіти України, Концептуальних засадах розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір; Стандартах вищої освіти України розроблених Міністерством освіти і науки України (2020-2021 рр.). Концепції розвитку освіти України на період 2015-2025 років (2014); Законах України «Про освіту» (2019); «Про вищу освіту» (2014) та ін.

А.А. Тимченко зазначає, що компетентнісний підхід розглядається як один із важливих концептуальних принципів, який визначає сучасну методологію оновлення змісту освіти. Під професійною компетентністю педагога розуміють особистісні можливості учителя, які дозволяють йому самостійно й ефективно реалізувати цілі педагогічного процесу. Для цього потрібно знати педагогічну теорію, уміти застосовувати її в практичній діяльності. «Компетентність» визначає рівень професіоналізму особистості, а її досягнення відбуваються через здобуття нею необхідних компетенцій, що є метою професійної підготовки фахівців.

Н. Дудник зауважує, що у процесі педагогічної практики слід розвивати в майбутніх учителів такі компетентності:

– комунікативна, яка реалізується у спілкуванні з учнями, учителями, у налагодженні контактів з батьками, володінні інструментарієм індивідуальної і групової комунікації;

– предметна, технологічна і методична компетентності, які полягають в оволодінні педагогічними, спеціальними і фаховими знаннями, технологіями, уміннями й навичками професійної діяльності;

– творчо-інноваційна компетентність виявляється у проведенні інноваційної педагогічної діяльності, апробації методів і технологій навчально-виховного процесу;

– аутопсихологічна компетентність полягає у професійно-педагогічному самовдосконаленні та усвідомленні своїх професійних якостей;

– науково-дослідна компетентність, яка полягає у вивченні ставлення студентів до предмета, проведенні комплексних аналізів відвіданих уроків, узагальненні досвіду вчителів [20, с. 134].

Аналіз Стандартів вищої освіти України МОН України 2020-2021 рр. дозволив виокремити компетентності здобувачів бакалаврського рівня за різними спеціальностями, які формуються у процесі педагогічної практики студентів закладів вищої педагогічної освіти.

Перший (бакалаврський) рівень вищої освіти. Ступінь – бакалавр. Галузь знань – 01 Освіта/Педагогіка. Спеціальність – 013 Початкова освіта).

ЗК-2. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і

технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

ЗК-3. Здатність оцінювати та забезпечувати якість виконуваних робіт.

ЗК-4. Здатність працювати в команді.

ЗК-5. Здатність виявляти, ставити та вирішувати проблеми.

ЗК-6. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.

ЗК-7. Здатність діяти соціально відповідально і свідомо.

ЗК-8. Здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів).

Спеціальні (фахові) компетентності:

СК-1. Здатність спілкуватися державною та іноземною мовами як усно, так і письмово.

СК-2. Здатність орієнтуватися в інформаційному просторі, використовувати відкриті ресурси, інформаційно-комунікаційні та цифрові технології, оперувати ними в професійній діяльності.

СК-3. Здатність до інтеграції та реалізації предметних знань як основи змісту освітніх галузей Державного стандарту початкової освіти: мовно-літературної, математичної, природничої, технологічної, інформатичної, соціальної і здоров'язбережувальної, громадянської та історичної, мистецької, фізкультурної.

СК-4. Здатність управляти власними емоційними станами, налагоджувати конструктивну та партнерську взаємодію з учасниками освітнього процесу, формувати мотивацію здобувачів початкової освіти до навчання та організовувати їхню пізнавальну діяльність.

СК-6. Здатність до організації освітнього процесу в початковій школі з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей молодших школярів, розвитку в них критичного мислення та формування ціннісних орієнтацій.

СК-10. Здатність до професійно-педагогічної діяльності в інклюзивному середовищі з різними категоріями дітей з особливими освітніми потребами.

СК-12. Здатність доносити до фахівців і нефахівців інформацію, ідеї, проблеми, рішення, власний досвід та аргументувати їх на засадах партнерської взаємодії в умовах початкової школи [72].

**Перший (бакалаврський) рівень вищої освіти. Галузь знань: 03
Гуманітарні науки, спеціальності 032 «Історія та археологія».**

Загальні компетентності.

ЗК 1. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.

ЗК 2. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

ЗК 3. Здатність до абстрактного мислення, аналізу і синтезу.

ЗК 4. Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово.

ЗК 5. Здатність спілкуватися іноземною мовою.

ЗК 6. Здатність до пошуку та аналізу інформації з різних джерел.

ЗК 7. Здатність виявляти, ставити та вирішувати проблеми.

ЗК 8. Здатність застосовувати знання в практичних ситуаціях.

ЗК 9. Здатність бути критичним і самокритичним.

ЗК 10. Здатність працювати в команді.

Спеціальні компетентності.

СК 1. Усвідомлення взаємозв'язку між фактами, подіями, явищами і процесами в минулому та сучасності.

СК 2. Усвідомлення відмінностей в історіографічних поглядах різних періодів та в різних контекстах.

СК 3. Усвідомлення соціальних функцій історика, розуміння можливості використання історії для досягнення політичних цілей, в тому числі наслідків зловживання історією.

СК 4. Здатність використовувати у професійній діяльності наукові праці та інформаційно-довідкові видання (бібліографічні довідники, путівники до архівних фондів, архівні описи тощо), сучасні інформаційно-пошукові системи.

СК 5. Здатність відшукувати необхідні для освітньої та наукової діяльності історичні джерела (архівні та опубліковані документи, етнографічні, картографічні матеріали, музейні експонати, археологічні артефакти і т. п.).

СК 7. Здатність використовувати фахові знання та професійні навички для виявлення, охорони та популяризації історико-культурної спадщини.

СК 8. Здатність використовувати у фаховій діяльності знання гуманітарних та соціальних наук, вміння аналізувати, оцінювати і прогнозувати політичні, економічні, культурні й соціальні події та явища.

СК 9. Здатність працювати з історичними текстами і документами, коментувати, анотувати їх відповідно до певних критеріїв; презентувати і обговорювати результати наукових досліджень [74].

Перший (бакалаврський) рівень, галузь знань 03 Гуманітарні науки, спеціальність 035 «Філологія».

Загальні компетентності.

ЗК 1. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.

ЗК 2. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі

знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

ЗК 3. Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово.

ЗК 4. Здатність бути критичним і самокритичним.

ЗК 5. Здатність учитися й оволодівати сучасними знаннями.

ЗК 6. Здатність до пошуку, опрацювання та аналізу інформації з різних джерел.

ЗК 7. Уміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми.

ЗК 8. Здатність працювати в команді та автономно.

ЗК 9. Здатність спілкуватися іноземною мовою.

ЗК 10. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

ЗК 11. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

ЗК 12. Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій.

Спеціальні (фахові, предметні) компетентності.

СК1. Усвідомлення структури філологічної науки та її теоретичних основ.

СК2. Здатність використовувати в професійній діяльності знання про мову як особливу знакову систему, її природу, функції, рівні.

СК3. Здатність використовувати в професійній діяльності знання з теорії та історії мов(и), що вивчаються(ється).

СК6. Здатність вільно, гнучко й ефективно використовувати мову(и), що вивчається(ються), в усній та письмовій формі, у різних жанрово-стильових різновидах і регістрах спілкування (офіційному, неофіційному, нейтральному), для розв'язання комунікативних завдань у різних сферах життя.

СК8. Здатність вільно оперувати спеціальною термінологією 9 9 для розв'язання професійних завдань.

СК12.Здатність до організації ділової комунікації [76].

Перший (бакалаврський) рівень, галузь знань 10 – «Природничі науки», спеціальність 106 – Географія»

Загальні компетентності.

ЗК 1. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

ЗК 2. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.

ЗК 3. Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово.

ЗК 4. Здатність спілкуватися іноземною мовою

ЗК 5. Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій.

ЗК 6. Здатність до проведення досліджень на відповідному рівні.

ЗК 7. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.

ЗК 8. Навички міжособистісної взаємодії.

ЗК 9. Здатність працювати автономно.

ЗК 11. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.

ЗК 12. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

Спеціальні (фахові, предметні) компетентності.

СК 2. Здатність застосовувати знання і розуміння основних характеристик, процесів, історії і складу природи і суспільства.

СК 8. Самостійно досліджувати природні матеріали та статистичні дані(у відповідності до спеціалізації) в польових і лабораторних умовах, описувати, аналізувати, документувати і презентувати результати.

СК 9. Здатність до планування, організації та проведення досліджень і підготовки звітності.

СК 11. Здатність працювати в колективах виконавців, у тому числі в міждисциплінарних проектах [75].

Перший (бакалаврський) рівень вищої освіти. Ступінь – бакалавр. Галузь знань – 02 Культура і мистецтво. Спеціальність – 025 Музичне мистецтво).

Загальні компетентності.

ЗК1. Здатність до спілкування державною мовою як усно, так і письмово.

ЗК2. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.

ЗК3. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

ЗК5. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.

ЗК6. Навички міжособистісної взаємодії.

ЗК7. Здатність бути критичним і самокритичним.

ЗК8. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

ЗК9. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.

ЗК11. Здатність оцінювати та забезпечувати якість виконуваних робіт.

ЗК12. Здатність працювати автономно.

ЗК13. Здатність виявляти ініціативу та підприємливість.

ЗК14. Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій.

ЗК15. Здатність генерувати нові ідеї (креативність).

Спеціальні (фахові, предметні) компетентності.

СК3. Здатність усвідомлювати художньо-естетичну природу музичного мистецтва.

СК4. Здатність усвідомлювати взаємозв'язки та взаємозалежності між теорією та практикою музичного мистецтва.

СК5. Здатність використовувати знання про основні закономірності й сучасні досягнення у теорії, історії та методології музичного мистецтва.

СК6. Здатність використовувати професійні знання та навички в процесі творчої діяльності.

СК7. Здатність володіти науково-аналітичним апаратом та використовувати професійні знання у практичній діяльності.

СК10. Здатність застосовувати базові знання провідних музично-теоретичних систем та концепцій.

СК11. Здатність оперувати професійною термінологією.

СК12. Здатність збирати, аналізувати, синтезувати художню інформацію та застосовувати її в процесі практичної діяльності.

СК14. Здатність демонструвати базові навички ділових комунікацій.

СК16. Здатність використовувати засоби масової інформації для просвітництва, популяризації та пропаганди досягнень музичної культури [77].

III. МОЖЛИВОСТІ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

У ході планування і організації психолого-педагогічної практики виникають труднощі як у керівників педагогічної практики так і безпосередньо у самих студентів. Це пов'язано з сучасними вимогами до удосконалення практичної підготовки вчителів та змінами, які відбулися в умовах організації освітнього процесу в дистанційному або змішаному режимі.

На думку Р.В. Куліш, підвищити ефективність педагогічної практики студентів у загальноосвітній школі можливо завдяки:

- плануванню керівництва педагогічною практикою керівників групи та окремих викладачів;
- підбору закладів освіти, учителів і створення необхідних умов для вдалого виконання функцій педагогічної практики;
- залученню студентів до наукових досліджень;
- використанню технічних засобів навчання, науково обґрунтованого контролю роботи практикантів [32].

Особливістю психолого-педагогічної практики є те, що вона має дослідницький характер і спрямована на ознайомлення студентів зі специфікою навчально-виховного процесу в загальноосвітніх навчальних закладах; формування здібностей здійснювати психологічну діагностику учнівського колективу, окремих учнів, аналізувати психологічний клімат в колективі, в групі учнів; вивчення педагогічного досвіду вчителів-практиків та ін.

Виховна сила особистого прикладу вчителя на студентів виявляється насамперед у тому, що вони аналізують педагогічну діяльність учителя і свідомо намагаються її наслідувати. Не маючи достатнього досвіду в навчально-виховній роботі з дітьми, студенти уважно спостерігають, як учитель тримає себе на уроці, перервах, як спілкується з дітьми,

використовує різноманітні прийоми та методи навчально-виховних впливів з урахуванням індивідуальних особливостей учнів. Морально-психологічні якості найкращих учителів позитивно впливають на формування професійного інтересу студентів і викликають у них щире почуття задоволеності педагогічною практикою [32].

На основі проведеного дослідження Куліш Р.В. наводить позитивні і негативні якості вчителів, які відмічають студенти під час педагогічної практики:

– *позитивні* (глибоке знання предмета; висока загальна культура; захопленість своєю роботою; доброзичливе та уважне ставлення до студентів; готовність у будь-який час надати допомогу; любов та повага до учнів; творчий підхід до роботи; особиста привабливість учителя; педагогічний такт;

– *негативні* (зверхнє ставлення до студентів, ігнорування позакласних занять, які проводяться під керівництвом студента; переривання студентів під час уроку чи позакласного заняття різними репліками та зауваженнями; недовіра до студентів, яка виявляється в забороні самостійно ставити оцінки за контрольні роботи, під час проведення окремих уроків; необ'єктивний аналіз уроків та позакласних занять, які проводить студент; відсутність глибоких знань з предмета, який викладається [32].

Успішне навчання в університеті, ґрунтовні теоретичні знання потребують розвитку здатності майбутнього вчителя використовувати їх на практиці. На думку І.А. Зязюна, студентові, який добре вчиться в педагогічному навчальному закладі не завжди легко на педагогічній практиці в школі, адже важливим є індивідуальні передумови успішної діяльності, стимулятори професійного зростання – здібності [53, с. 28].

Отже, педагогічна практика має бути спрямована на розвиток здібностей, які допоможуть майбутньому вчителю ефективно реалізуватися у педагогічній діяльності, зокрема:

1) комунікативність – професійна здатність педагога, що характеризується потребою у спілкуванні, готовністю легко вступати в контакт, викликати позитивні емоції у співрозмовника й відчувати задоволення від спілкування;

2) перцептивні здібності – професійна проникливість, пильність, педагогічна інтуїція, здатність сприймати і розуміти іншу людину;

3) динамізм особистості – здатність активно впливати на іншу особистість;

4) емоційна стабільність – здатність володіти собою, зберігати самоконтроль, здійснювати саморегуляцію за будь-якої ситуації, незалежно від сили зовнішніх чинників, що провокують емоційний зрив;

5) оптимістичне прогнозування – прогнозування розвитку особистості з орієнтацією на позитивне в ній і перетворення всієї структури особистості через вплив на позитивні якості;

6) креативність – здатність до творчості, спроможність генерувати незвичні ідеї, відходити від традиційних схем, швидко розв'язувати проблемні ситуації [53, с. 28].

У професійній діяльності майбутнього вчителя важливим є оволодіння педагогічною майстерністю, що є комплексом властивостей особистості, які забезпечують самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі [53, с. 25].

М.І. Воровка, А.А. Проценко визначають функції педагогічної практики щодо формування професійної майстерності й педагогічної компетентності:

– адаптаційну – знайомство студентів з різними типами закладів освіти, з організацією роботи в них; вивчення та пристосовування до освітнього середовища конкретного навчального закладу, особливостей його роботи; адаптація до умов і ритму педагогічної праці; звикання до учнів; пізнання труднощів і можливостей самореалізації в педагогічній діяльності;

– навчальну – практична перевірка й удосконалення знань, набутих у процесі теоретичної підготовки; вироблення основних педагогічних умінь і навичок; формування педагогічної свідомості та професійних цінностей;

– виховну – формування потреби й залучення до самовиховання та самоосвіти; усвідомлення значення професійно значущих якостей педагога, їх формування; становлення інтересу до дітей, їхніх проблем; прагнення розуміти дітей різного віку, сприяти їхньому розвитку й самореалізації; вироблення почуття обов'язку, терпіння, відповідальності, витримки;

– дослідну – формування вмінь і навичок дослідницької діяльності; розвиток умінь пошуку та критичного осмислення необхідної наукової інформації, працювати з науковою літературою; оволодіння методами й сучасними технологіями роботи з науковою інформацією; розвиток умінь використовувати наявні знання для осмислення та вирішення проблем педагогічної діяльності;

– розвивальну – розвиток мотивів професійної діяльності й саморозвитку професійної майстерності; педагогічного мислення; розвиток умінь і навичок професійної діяльності студентів у реальних професійних ситуаціях; формування й розвиток педагогічних здібностей; вироблення компенсаторних умінь, коли якісь із цих здібностей сформовані недостатньо;

– проєктивну – планування власної навчально-виховної, дослідної діяльності з реалізації програми педагогічної практики; відбір змісту, методів, форм і засобів навчально-виховної та дослідної діяльності; складання планів-конспектів навчальних занять, виховних заходів тощо;

– комунікативну – організація педагогічного спілкування на основі взаєморозуміння, взаємоповаги та партнерства; створення сприятливого психологічного клімату, атмосфери творчості; орієнтування в системі внутрішньошкільних зв'язків і стосунків;

– діагностичну – визначення, оцінювання та самооцінка рівня власної професійної майстерності та її відповідності потребам професійної діяльності; виявлення недоліків теоретичної підготовки; вивчення вікових та

індивідуальних особливостей учнівства; виявлення на цій основі напрямів навчально-виховної роботи;

– рефлексивну – самопізнання та самоаналіз процесу й результатів виконання програми педагогічної практики; свого емоційного стану в процесі здійснення професійних функцій і педагогічного спілкування з дітьми, учителями, батьками, адміністрацією; усвідомлення сильних і слабких сторін своєї особистості як майбутнього вчителя та власної педагогічної діяльності; самодіагностика рівня професійної майстерності й педагогічної компетентності для визначення напрямів самоосвітньої діяльності;

– інтегративну – комплексне практичне застосування теоретичних знань і вмінь, набутих у процесі навчання; використання їх для вирішення конкретних завдань професійної діяльності, досягнення поставленої мети [10, с. 59-60].

Аналіз освітніх програм закладів вищої педагогічної освіти доводить, що спостерігається тенденція до збільшення кількості годин педагогічної практики, але разом з тим зменшується обсяг аудиторних годин, зміщуються акценти навчального навантаження студентів у бік самостійної роботи, що негативно позначається на якісному засвоєнні навчальних дисциплін, зокрема психолого-педагогічних, що, позначається й на ефективності проведення педагогічної практики. Розробляючи зміст завдань для різних видів практики, необхідно звертати увагу на підсилення рефлексивних аспектів педагогічної діяльності студентів – самодослідження, самопізнання, самоаналізу, самооцінки, що є головною умовою цілеспрямованого самовиховання. Зміст практики повинен мати індивідуальний творчий характер. У ході педагогічної практики студенти повинні виявити знання навчальних дисциплін психолого-педагогічного та професійного циклів підготовки і на їхній основі сформувані такі вміння: організаційні, фахові, комунікативні, проєктивні та рефлексивно-творчі [20, с.129-135].

Як зазначає І.А. Зязюн, завданням вищого педагогічного навчального закладу є допомога студентіві в опануванні основ педагогічної майстерності

для усвідомленого і продуктивного початку професійної діяльності: сформувані гуманістичну спрямованість, дати ґрунтовні знання, розвинути педагогічні здібності, озброїти технікою взаємодії, підготувати до професійного аналізу різноманітних педагогічних ситуацій [23, с. 29].

Отже, підвищення ефективності психолого-педагогічної практики студентів закладів вищої педагогічної освіти можливе за умов: партнерства наукових установ, вищих педагогічних закладів освіти і загальноосвітніх навчальних закладів з метою удосконалення змісту практичної підготовки майбутніх учителів, впровадження інноваційних педагогічних технологій і сучасних діагностичних методик; формування мотивації майбутнього педагога до набуття теоретичних знань та умінь, самоосвіти і самовиховання; вивчення зарубіжного і вітчизняного досвіду проведення різних видів практики.

ПРАКТИКУМ

Тренінг «Комунікативна культура педагога»

Практикум спрямований на удосконалення навичок спілкування майбутніх вчителів, емоційної стійкості, впевненості в собі, доброзичливого ставлення до співрозмовника, подолання внутрішніх бар'єрів у спілкуванні, створення позитивного клімату і комфортних умов у колективі.

Устаткування: папір для малювання, кольорові олівці, маркери, різнокольорові картки.

«Якщо спілкування з багатолюдним колективом приносить Вам головний біль, якщо Вам краще працювати на самоті або з двома трьома друзями, ніж поряд з великою групою товаришів, – не вибирайте своєю професією вчительську працю» В. Сухомлинський.

Ці слова видатного педагога свідчать про те, що вчитель має свідомо обирати свій фах, любити дітей, володіти тими особистісними і професійними якостями, які дозволять йому ефективно виконувати свою професійну діяльність, зокрема налагоджувати спілкування з учнівським і педагогічним колективом, з батьками і оточуючими.

Інтегральною характеристикою здатності педагога здійснювати професійне спілкування є комунікативність. Вона полягає в тому, що вихователь прагне до взаємодії з дітьми (взагалі з людьми); їхня поведінка взагалі необтяжлива для нього, вони не дратують його, а спілкування з ними дає задоволення як учителю, так і його вихованцям [53, с. 104].

Важливою рисою у спілкування вчителя є *комунікативність*. Це властивість особистості, що сприяє успішному спілкуванню з іншими людьми, опануванню і передачі інформації. Ця якість є важливою у професійній діяльності педагога, який насамперед має комунікувати з дітьми різного віку, їхніми батьками, колегами. Визначають такі види комунікативності:

– інтелектуальна комунікативність може характеризувати міжособистісне сприйняття і встановлення взаєморозуміння між учасниками в процесі спілкування;

– емоційна комунікативність визначає емоційність міжособистісних зв'язків членів групи, динаміку емоційного настрою і його потенціалу;

– вольова комунікативність розглядається як здатність групи протистояти труднощам і перешкодам, як своєрідна стресостійкість, взаємодія та надійність в екстремальних ситуаціях [87].

Вправа «Веселка комунікативних якостей»

Ведучий розкладає на столі різнокольорові листочки, на яких написані якості особистості. Якості, які важливі для педагогічної комунікації написані на кольорах веселки, але учасники про це не знають. Учасникам пропонується обрати якості, які Вони вважають важливими для успішного спілкування.

В кінці цієї вправи ведучий разом з учасниками викладають на дошці веселку комунікативних якостей (комунікабельність, емпатія, доброзичливість, педагогічний такт, ініціативність, автентичність, відкритість, уважність). Учасникам пропонується також написати, які на їх думку якості є важливими у спілкуванні.

Комунікативність педагога є важливою особистісною якістю, що підвищує ефективність професійної діяльності і результат освітнього процесу. Від того, наскільки педагог є комунікативним, залежить ефективність передавання інформації і засвоєння її учнями. Манера спілкування й інтонація голосу, емоційна врівноваженість, доброзичливість впливають на успішність комунікації між педагогом і учнем.

До комунікативних умінь педагога відносять:

- здатність до соціальної перцепції («читання за обличчя»);
- розуміти, а не лише бачити, тобто адекватно моделювати особистість учня, його психічний стан тощо за зовнішніми ознаками;
- «подавати себе» у спілкуванні з дітьми;

- оптимально будувати своє мовлення в психологічному плані, тобто володіти здатністю мовленнєвого спілкування;

- володіти мовленнєвим і немовленнєвим контактом з учнями [37].

З метою подолання труднощів у спілкування, вчителів потрібно і себе побачити так, як бачать його інші, повернутися обличчям до себе і зрозуміти, які сигнали йдуть від нього до учнів. Для цього варто:

- частіше аналізувати власну діяльність, намагаючись поставити себе на місце учнів (ідентифікувати свою позицію з позицією учнів);

- відвідувати уроки колег і порівнювати свою поведінку з їхньою;

- усвідомлювати, як особисті недоліки впливають на професійну діяльність, на стосунки з оточуючими;

- визнавати помилки, намагатись їх виправити, аналізувати прізвиська, які можуть давати вчителів учні [53, с. 109].

Вправа «Вміння говорити добрі слова»

Важливим у культурі педагогічного спілкування створення доброзичливої атмосфери, яка буде сприяти щирості, емпатії, рефлексії тощо. Тому у розмові учасники мають вміти говорити компліменти, добрі слова, відмічати кращі сторони співрозмовника. Важливим є також емоції, з якими людина вимовляє ці слова.

Ведучий пропонує учасникам поділитись на пари і по-черзі кожна пара має говорити один одному добрі слова, компліменти, при чому використовуючи різні інтонації і емоції.

Після вправи ведучий пропонує учасникам поділитись своїми враженнями, емоціями, думками, можливо власними історіями, які траплялися з ними під час спілкування.

Ця вправа допоможе учасникам зрозуміти, наскільки вони є товариськими, доброзичливими співрозмовниками, чуйними, ввічливими.

Вправа «Відгадай емоцію»

Вправа спрямована на концентрацію уваги, вміння розпізнавати настрій та емоційний стан співрозмовника.

Щоб легко вступати в контакт, потрібно відчувати іншу людину, усвідомлювати результати своїх дій у спілкуванні, тобто мати здатність сприймати й розуміти іншого. Особливо це важливо у діяльності педагога, який має відчувати емоційний стан учнів для налагодження контакту.

Емпатія – співпереживання, розуміння будь-якого почуття – гніву, печалі, радості, що його переживає інша людина, і відповідно вияв свого розуміння цього почуття.

Далі ведучий обговорює з учасника можливості вияву емоцій (мімка, жести, «мова тіла» та ін.). За допомогою мови тіла можна відтворити наступні емоції:

руки, повернені долонями вгору – відкритість, бажання взаємодіяти;

руки, схрещені на грудях – захисна реакція;

пальці, сплетені у замок – закритість;

нахилена убік голова – зацікавленість;

тіло спрямоване до виходу – бажання закінчити розмову;

погляд, відведений убік під час розмови – сумніви, підозра;

торкання носа, легке потирання – сумніви;

стійкий контакт протягом усієї розмови — відкритість.

Для виконання вправи тренер пропонує учасникам стати у коло. По черзі, за бажанням, учасники відтворюють певну емоцію (роздратованість, страх, радість, зацікавленість, байдужість та ін.), інші мають її назвати.

Після виконання вправи учасники обговорюють, які емоції їм було складно відтворити, що вони відчували, діляться своїми враженнями.

Тест «Чи готовий учитель до діалогу з учнями?» (Т. Фролова)

Ведучий пропонує учасникам шляхом тестування визначити свою готовність до діалогічного спілкування. Учасникам роздаються акети де у межах кожного пункту потрібно обрати одну відповідь («а» або «б»).

Моє педагогічне кредо

1. а) дитина така сама людина як і я; я поважаю її права і зважаю на її життєві потреби;

б) у дитини немає ніякого життєвого досвіду; я повинен навчити її життя, допомогти сформуванню правильних цінностей;

2. а) я бачу недоліки своїх учнів і роблю все, щоб діти стали кращими;

б) приймаю дитину такою, якою вона є, з усіма її індивідуальними особливостями, і відповідно до цього вибудовую стосунки з нею;

3. а) як учитель я допомагаю дитині в самостійному оволодінні знаннями й навичками, у формуванні її світогляду;

б) моє завдання – передати дітям знання і допомогти їм ґрунтовного засвоєння;

4. а) я вважаю, що дитина спочатку повинна засвоїти те, що напрацьовано наукою, а потім висловлювати свої погляди;

б) на своїх уроках я заохочую думки і погляди своїх учнів, навіть якщо вони мають розбіжності із загальноприйнятими;

5. а) повагу учнів я можу завоювати своїми діями і вчинками;

б) вважаю, що учні зобов'язані поважати будь-кого з учителів.

Педагогічне спілкування.

6. а) я дуже швидко розумію, наскільки добре учень знає матеріал; немає сенсу слухати його до кінця;

б) прагну слухати учня не перебиваючи; у разі утруднень можу поставити навідне запитання;

7. а) вважаю своїм обов'язком робити зауваження тим, хто не вміє правильно поводитися на уроці; якщо немає результату, то звертаюся за допомогою до батьків;

б) коли учні заважають мені проводити урок, я не намагаюся всіх перекричати; тримаю паузу і думаю, як їх залучити до роботи;

8. а) мені цікаві думки інших педагогів про мій клас; я уважно вислуховую всі міркування;

б) я знаю, що деякі педагоги говорять лише про негативні сторони мого класу; мені неприємно це чути;

9. а) часом учні доводять мене до відчаю, і я не можу стримати себе від вияву негативних емоцій;

б) якщо на уроці виникає конфліктна ситуація, я намагаюся не принижувати учня; пропоную йому вирішити всі питання після уроку;

10. а) я помічаю, що іноді повертаюся додому в пригніченому стані, намагаюся працювати над собою;

б) мої домашні не розуміють, яка в мене важка робота і я знову намагаюся всім керувати.

Прочитавши судження, учасники мають відмітити у таблиці ті, які вони вважають вірними у побудові педагогічної комунікації з учнями. Порівнявши кількість хрестиків у кожному рядку, потрібно визначити, до якої з тенденцій педагогічної взаємодії з дітьми Ви тяжієте.

Бланк для обробки результатів

Педагогічні аспекти самодіагностики	Моє педагогічне кредо					Педагогічне спілкування					Кількість збігів з ключем
Номер твердження											
Тенденція до рівноправного співробітництва											
Тенденція до авторитарної взаємодії											

Ключ до тесту

Якщо Ви набрали найбільшу кількість балів у графі «Тенденція до рівноправного співробітництва», то це говорить про те, що Ви здатні до побудови рівноправних взаємин з дітьми, визнаєте їхнє право на самостійність, поважаєте їхнє почуття власної гідності, схильні до аналізу власної професійної діяльності, прагнете до єдності своїх поглядів і дій, можете працювати дітьми встановлюючи діалогові стосунки.

Інший варіант – Ви обрали судження, які свідчать про тенденцію до авторитарної взаємодії. Це означає, що Ви будете відносини з дітьми

переважно з позиції «вчитель завжди має рацію» і не схильні довіряти учням, давати їм можливість виявляти самостійність. Ви завжди певні своїй правоті і не припускаєте заперечень та інших думок, у Вас не виникає необхідності аналізувати свою діяльність. У разі помилок та невдач Ви схильні перекласти провину на дітей та їхніх батьків [86, с. 28-31].

Підведення підсумків тренінгу.

З метою підведення підсумків, обміну враженнями, ведучий пропонує бажаним завершити незакінчені вислови:

- я зрозуміла, що.....
- я була здивована тим, що.....
- тепер я знаю, що.....
- найважливішим для мене було ....
- у своїй професійній діяльності я зможу використати....
- я сьогодні навчилася.....

Висловлюю Всім подяку за активну участь у тренінгу і позитивні емоції.

Творчі завдання

Завдання 1. На основі запропонованої літератури проаналізуйте особливості педагогічної майстерності (поняття педагогічної майстерності, структура, роль педагога майстра у вирішенні проблемних ситуацій в учнівському колективі).

Рекомендована література:

1. Барбина Е.С. Формирование педагогического мастерства учителя в системе непрерывного педагогического образования. – К., 1997.

2. Зязюн І.А., Сагач Г.М. Краса педагогічної дії: навчальний посібник для вчителів, аспірантів, студентів середніх та вищих навчальних закладів. – К.: Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1997. – 302 с.

3. Кучерявець В.Г. Основи педагогічної майстерності. Практикум. Навчально-методичний посібник для студентів філологічного факультету заочної форми навчання. – Ніжин: Редакційно-видавничий відділ НДПУ ім. М.Гоголя, 2002. – 55 с.

4. Педагогічна майстерність: підручник / І.А. Зязюн, Л.В. Крамущенко, І.Ф. Кривонос та ін.; За ред. І.А. Педагогічна майстерність: Підручник / І.А.Зязюн, Л.В.Крамущенко, І.Ф.Кривонос та ін.; За ред. І.А.Зязюна. – К.: Вища шк., 1997. – 349 с.

5. Педагогічна майстерність: Підручник / І.А.Зязюн, Л.В.Крамущенко, І.Ф.Кривонос та ін.; За ред. І.А.Зязюна. – К.: Вища шк., 2004. – 422 с.

6. Педагогічна майстерність: Хрестоматія: навч. посіб. / Упоряд.: І.А. Зязюн. – К.: Вища шк., 1997. – 349 с: іл.

7. Федорчук В.В Ф 33 Основи педагогічної майстерності. – Кам`янець-Подільський: Видавець Зволейко Д., 2008. – 140 с.

Завдання 2. Підготуйте презентацію на тему «Майстерність педагогічного спілкування», окресливши його особливості, структуру, види і функції.

Рекомендована література:

1. Арват Ф. С., Коваленко Є. І., Кириленко С. В., Щербань П. М. Культура спілкування: навч. метод. посібник. – К.: ІЗМН, 1997. – 328 с.
2. Волкова Н. П. Педагогіка: Посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Видавничий центр «Академія», 2001. – С. 420-476.
3. Кан-Калик В. А. Учителю о педагогическом общении: книга для учителя. – М.: Просвещение, 1987. – 190 с.
5. Мороз О.Г., Сластьонін В.О., Філіпенко Н.І. Підготовка майбутнього вчителя: зміст та організація: Навч. посібник. – К., 1997. – С. 140-159.
6. Педагогічна майстерність: Підручник / І.А.Зязюн, Л.В.Крамущенко, І.Ф.Кривонос та ін.; За ред. І.А.Зязюна. – К.: Вища шк., 2004. – 422 с. – С. 91-102.

Завдання 3. З метою розвитку навичок налагодження взаємодії з учнівським колективом проаналізуйте розділ «Психолого-педагогічні умови майстерної взаємодії в педагогічному спілкуванні» (Педагогічна майстерність: підручник / І.А.Зязюн, Л.В.Крамущенко, І.Ф.Кривонос та ін.; За ред. І.А.Зязюна. – К.: Вища шк., 2004. – 422 с. – С. 104-122.

Опрацюйте наступні теми:

- 1) Особистість учителя як інструмент впливу в педагогічній взаємодії.
- 2) Характеристика перцептивної сторони педагогічного спілкування.
Увага й увава вчителя.
- 3) Способи комунікативного впливу: переконання і навіювання.
- 4) Стратегії взаємодії у спілкуванні як характеристика інтерактивного компонента педагогічної взаємодії

Завдання 4. Проаналізуйте особливості педагогічної техніки вчителя на основі (поняття педагогічної техніки, зовнішня техніка , внутрішня техніка).

Рекомендована література:

1. Кайдалова Л.Г. Педагогічна майстерність викладача: навч. посіб. / Л.Г. Кайдалова, Н.Б. Щокіна, Т.Ю. Вахрушева. – Харків: НФаУ, 2009. – 150 с.

2. Максименко І. Формування педагогічної техніки в майбутніх педагогів професійного навчання у процесі фахової підготовки / І. Максименко // Педагогіка вищої та середньої школи. – 2013. – Вип. 38. – С. 57-60.

3. Масич С.Ю. Педагогічна техніка викладача вищого навчального закладу / Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. – Запоріжжя, 2017. – Вип. 53 (106). – С. 491-498. – Режим доступу: <http://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2017/53/63.pdf>

4. Педагогічна майстерність: Підручник / І.А.Зязюн, Л.В.Крамущенко, І.Ф.Кривонос та ін.; За ред. І.А.Зязюна. – К.: Вища шк., 2004. – 422 с. – С. 36-47.

5. Якса Н.В. Основи педагогічних знань / Н.В. Якса. – Київ: Знання, 2007. – 64 с.

Завдання 5. Підготуйте доповідь на тему «Організація ефективної взаємодії учителя з учніми у навчанні», розкриваючи наступні питання: комунікативність вчителя; педагогічний такт учителя-майстра; прийоми педагогічної взаємодії; майстерність спілкування; майстерність переконання і навіювання; майстерність вчителя в педагогічній розповіді.

Рекомендована література:

1. Іржі Т. Мистецтво говорити. – К., 1986. – С. 99-100.

2. Кан-Калик В.А. Учителю о педагогическом общении. – М.: Просвещение, 1987.

3. Кучерявець В.Г. Основи педагогічної майстерності. Практикум. Навчально-методичний посібник для студентів філологічного факультету заочної форми навчання. – Ніжин: Редакційно-видавничий відділ НДПУ ім. М. Гоголя, 2002. – 55 с.

4. Мільто Л.О. Методика розв'язання педагогічних задач: Навч. посібник. – Х.: РанокНТ, 2004.

5. Основи педагогічної майстерності: навчально-методичний посібник / Е.І. Федорчук, Т.І. Конькова, В.В. Федорчук, В.О. Заремба; За заг. ред. Е.І. Федорчук. – Кам'янець-Подільський: АБЕТКА, 2006. – С. 84.

6. Педагогічна майстерність: підручник / І.А. Зязюн, Л.В. Крамущенко, І.Ф. Кривонос та ін.; За ред. І.А. Зязюна. – К.: Вища шк., 2004. – 422 с. – С. 142-152.

7. Педагогічна майстерність: хрестоматія: навч. посіб. / Упоряд.: І.А. Зязюн, Н.Г. Базилевич, Т.Г. Дмитренко та ін.; За ред. І.А. Зязюна. – К.: Вища школа, 2006.

8. Синиця І.О. Педагогічний такт і майстерність учителя. – К.: Рад. шк., 1981.

9. Якубовська О.М., Гапійчук І.М. Основи дидактичної емоційної взаємодії. Навчально-методичний посібник до спецкурсу. – Вінниця: Велес, 2001. – 108с.

Завдання 6. Підготуйте розгорнуті відповіді на наступні питання:

1. Типи темпераментів та їх психологічна характеристика.
2. Вплив темпераменту учня на навчання і поведінку в колективі.
3. Врахування вікових особливостей учнів в організації навчально-виховної роботи.
4. Охарактеризуйте форми навчально-виховної роботи, спрямовані на активізацію дружніх стосунків в учнівському колективі.
5. На основі проведених спостережень напишіть психолого-педагогічну характеристику на учнівський колектив, на учня.

Завдання 7. Розробіть анкету, яка передбачає вивчення дружніх стосунків в учнівському колективі або ставлення учнів до своїх однокласників, класу в цілому.

Рекомендована література:

1. Дьяконов Г.В. Изучение класного коллектива. Методические рекомендации для студентов педагогических институтов и учителей средних школ. – Кировоград: КГПИ, 1990. – 32 с. – С. 20-21.

2. Лабунская В.А. и др. Психология затрудненного общения: Теория. Методы. Диагностика. Коррекция. – М., 2001.

3. Орлов Ю.М., Шкуркин В.И., Орлова Л.П. Построение тест-вопросника для измерения потребности в достижениях // Вопросы экспериментальной психологии и ее истории. – М., 1974. – С.76-95.

4. Пашнєв Б.К. «Психодіагностика обдарованості». – Харків, «Основа». – 2007.

5. Педагогічна майстерність: Підручник / І.А. Зязюн, Л.В. Крамущенко, І.Ф. Кривонос та ін.; За ред. І.А. Зязюна. – К.: Вища шк., 2004. – 422 с.

6. Психологу для роботи. Діагностичні методики: збірник / Уклад. М.В. Лемак, В.Ю. Петрище. – Вид. 2-е, виправл. – Ужгород: Видавництво Олександра Гаркуші, 2012. – 616 с.

7. Фетискин Н.П. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н.П. Фетискин, В.В. Козлов, Г.М. Мануйлов. – М. : Издательство Института Психотерапии. – 2002. – 490 с.

Завдання 8. Дайте розгорнуті письмові відповіді на наступні запитання:

1. Назвіть та охарактеризуйте основні педагогічні здібності.
2. В чому полягає психологічний зміст педагогічної діяльності вчителя.

3. У чому полягає особливість психологічної культури вчителя?
4. Ян, на вашу думку, створити позитивний психологічний клімат в класі?
5. В чому полягають особливості професійної діяльності класного керівника?
6. Яким, на Вашу думку, має бути вчитель?
7. Яким в ідеалі має бути класний керівник?
8. Як Ви вважаєте, кожен може стати вчителем, чи для цього має бути покликання?
9. Чи впливає загальний психологічний клімат школи на поведінку кожного учня?
10. Яким має бути навчальний заклад, в якому учні почували себе комфортно?
11. Які заходи потрібно проводити для згуртування учнівського колективу?
12. Чи потрібно залучати до таких заходів батьків?
13. Чи корисною для Вашого професійного зростання була педагогічна практика?
14. Що, на Вашу думку, потрібно змінити у проведенні педагогічної практики?

Завдання 9. В умовах дистанційного навчання підготуйте сценарій заходу, обравши одну із запропонованих тем, або запропонуйте свою.

Тематика виховних заходів:

1. Історія і культура України (віртуальна екскурсія музеями України).
2. Історія і культура зарубіжжя (віртуальна екскурсія музеями світу України).

3. Мені цікаво і я хочу більше про це дізнатися? (бесіда з учнями про те, що їх захоплює, чим вони займаються у вільний час, чому навчилися, їх досягнення в улюбленій справі).

4. Бесіда на тему «Моя майбутня професія».

5. Що таке боулінг, як його уникнути і чому він виникає?

6. Бесіда-міркування «Якби я міг...» (запропонувати учням продовжити цю тему).

7. Чому добро завжди перемагає зло?

8. Як людство може запобігти екологічній катастрофі?

9. Чому в Україні багато безпритульних тварин?

Завдання 10. В умовах дистанційного навчання запропонуйте учням створити і презентувати проект з обраної теми:

1. Моєму роду нема переводу. Родинні традиції.

2. Як я проводжу вільний час з моїми близькими.

3. Я і мої друзі. Що нас об'єднує.

4. Що таке справжня дружба?

5. Чому добро завжди перемагає зло?

6. Свій варіант.

Завдання 11. Ознайомтесь з досвідом організації традиційних свят зимового циклу, організованих Національним музеєм народної архітектури та побуту України, на основі інформації веб-сайту (Масниця. Колодій, Святе Водохреща, Пустіть до хати защедрувати, Різдво Христове в Наддніпрянському селі, «Зустріч зі Святим Миколаєм», Андріївські Вечорниці, Дівочі вечорниці на Катерини Різдво в Музеї просто неба, Різдвяна феєрія у Музеї просто неба, «Зустріч зі Святим Миколаєм» та ін.). Визначте народнопоетичні та ритуальні особливості зимових свят українців (<http://pyrohiv.at.ua>, <http://www.primetour.ua/uk/excursions/museum/Muzeu-narodnoy-arhitekturyi-i-byita--Pirogovo-.html>).

Завдання 12. Шляхом використання методу роботи в малих групах підготуйте дискусію на теми «Комплексні регіональні дослідження народної культури України» та «Фондові колекції: комплектування, наукове опрацювання, комп'ютеризація» на основі досвіду Національного музею народної архітектури та побуту України.

Завдання 13. Знайдіть інформацію про специфіку реконструкції трипільської кераміки (автор Л.І. Смолякова) (<http://pyrohiv.at.ua>, <http://www.primetour.ua/uk/excursions/museum/Muzey-narodnoy-arhitekturyi-i-byita--Pirogovo-.html>). Схарактеризуйте символіку трипільської кераміки на основі видання «Українська міфологія» В. Войтовича (2002).

Завдання 14. На сайті Національного музею народної архітектури та побуту України представлено досвід проведення семінару «Символіка української орнаментики» (<http://pyrohiv.at.ua>, <http://www.primetour.ua/uk/excursions/museum/Muzey-narodnoy-arhitekturyi-i-byita--Pirogovo-.html>). Схарактеризуйте ключові українські символи на основі цього досвіду, використовуючи матеріал словника «Символи українського фольклору» (укладач – М. Дмитренко).

Завдання 15. Підготуйте презентації про різні види народних ремесел з метою проведення майстер-класу на тему «Традиційні ремесла і промисли, свята та обряди українців», що можна використовувати у процесі організації позашкільної діяльності учнівської молоді. Зверніть увагу на досвід розвитку традицій ремесел і промислів у Національному музеї народної архітектури та побуту України (ритуальне печиво, писанки, вироби з петрівським розписом, глиняні іграшки, вироби з різьбленням по дереву, музичні інструменти, декоративні таріли, солом'яні бички, корзини, традиційні ляльки, рушники, килими, намітки, традиційні сорочки та

рушники) (<http://pyrohiv.at.ua>,<http://www.primetour.ua/uk/excursions/museum/Muzej-narodnoy-arhitekturyi-i-byita--Pirogovo-.html>).

Завдання 16. На сайті Музею видатних діячів культури (Лесі Українки, Миколи Лисенка, Михайла Старицького і Панаса Саксаганського) (<https://mvduk.kiev.ua/>) розміщено публікації:

- Гонтар Н. Фонд П. Саксаганського в Музеї видатних діячів української культури Лесі Українки, Миколи Лисенка, Панаса Саксаганського, Михайла Старицького // Науковий вісник Київського національного університету театру, кіно і телебачення ім. І.К. Карпенко-Карого. – В. 7. – К., 2010. – С. 305-310.

- Скорульська Р. Історія Лисенкового архіву // Музика: науково-популярний журнал. – № 1 (392). – 2013. – С. 32-35.

Підготуйте повідомлення про історію створення фондів видатних діячів на основі фактологічної інформації, поданої у цих публікаціях, моделюючи виступи перед учнями середньої школи.

Завдання 17. Ознайомтесь з виданнями, укладеними науковцями Музею видатних діячів культури:

- Микола Лисенко. Дні і роки/ Р. Скорульська, М. Чуєва. – Київ: Муз. Україна, 2015. – 744 с.

- Леся Українка. Сюжети з життя в ілюстраціях і документах / Упорядники Наталія Чіп (Терехова), Ірина Веремєєва. – Київ, 2001. – 168 с.

Підготуйте презентації про життя і творчість М. Лисенка і Лесі Українки за матеріалами цих видань. Основними адресатами мають бути учні старшої школи. Доберіть спектр проблемних питань з метою організації дискусійної платформи для майбутніх учителів-філологів, білігвістів, культурологів та ін.

Завдання 18. Перегляньте відеозапис літературно-музичної композиції «Хроніки процесів» (2014) на сайті Музею видатних діячів культури (Лесі Українки, Миколи Лисенка, Михайла Старицького і Панаса Саксаганського) (<https://mvduk.kiev.ua/>), де відтворено долю родини Старицьких, що є промовистим прикладом знищення української інтелігенції сталінською репресивною машиною. Запропонуйте учням фрагмент уроку з української літератури з використанням маловідомої інформації.

Завдання 19. Під час відвідування Музею видатних діячів культури перегляньте документально-публіцистичний фільм «Рона» (2006), присвячений поетесі та перекладачці Вероніці Черняхівській (1900–1938), доньці відомої української письменниці та громадської діячки Л. Старицької-Черняхівської, онуці видатного драматурга, письменника М. Старицького. Підготуйте бінарну лекцію про життя і діяльність відомої діячки для учнів старших класів.

Завдання 20. На одному з уроків української літератури для учнів 9-12 класів продемонструйте фільм «Музей видатних діячів української культури» (2002, студія «Телекон»), у якому розповідається про історію створення та концепцію Музею, унікальну фондову колекцію та неоціненний внесок видатних діячів у розвиток української культури (режисер – Сергій Маслобойщиков, оператор – Микола Гончаренко, авторський коментар – доктор мистецтвознавства Вадим Скуратівський). Запропонуйте групі учнів підготувати проектну роботу у межах вивчення української літератури до Дня слов'янської писемності і мови.

Завдання 21. Ознайомтесь з тематикою майстер-класів, які пропонує Музей книги і друкарства (<https://bookmuseum-ua.livejournal.com>) – «Музейна папірня», а також «Акварельні плямки», «Арт-книга», «Вітальна листівка», «Мармурування», «Скрипторій». Змоделюйте процес підготовки

колективної книги-казки для учнів 5-6 класів у межах позашкільної літературно-творчої діяльності.

Завдання 22. Запропонуйте план-проспект написання казки учням 5-8 класів з метою підготовки до конкурсу на читання казок в рамках Фестивалю української дитячої книги «Азбукове Королівство Магів і Янголів», який проводить Музей книги і друкарства (<https://bookmuseum-ua.livejournal.com>).

Завдання 23. Знайдіть інформацію про проведення тематичних лекцій-екскурсій по експозиції Музею книги і друкарства України, зокрема «Культура Київської Русі. Книгописання. Літописи», «Слово о полку Ігоревім» і культура Київської Русі», «Рукописи і стародруки», «Атрибуція українських стародруків XVI-XVIII ст.», «Як створювалась книга в минулому», «Книга XIX ст.», «Книга XX ст.», «Як створюється книга», «Книга, обпалена війною», «Український самвидав 60-80-х років XX ст.». Продумайте відповідно до тематичних планів з української літератури для загальноосвітніх закладів, коли варто організовувати відповідні тематичні екскурсії.

Завдання 24. Доцільно з учнями 5 класів відвідати тематичну екскурсію «Книга – предмет матеріальної культури» в Музеї книги і друкарства, що знайомить відвідувачів з еволюцією історичних форм книги – від пергаментної до електронної. Є в музеї окремий зал, присвячений не стільки змісту книг, а скільки їх оформленню, де виставлені найбільші книги й найменші (розміром 3-4 мм), книга шрифтом Брайля для сліпих. Окремо виставлені книги, які оформляли талановиті художники із застосуванням дорогих матеріалів: з карбуванням по золоту, сріблу, в оправках зі шкіри, оксамиту, дерева, металу, слонової кістки, з фініфтевими прикрасами. Підготуйте дискусійні питання, які мають охопити проблематику цієї

тематичної екскурсії і спонукатимуть учнів до поглиблення знань з історії книгодрукування в Україні.

Завдання 25. На веб-сторінці Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника (<http://www.kplavra.kiev.ua/ru>) запропоновано ряд майстер-класів. Обґрунтуйте можливості участі учнів різних вікових категорій у майстер-класах, квестах з урахуванням змістового складника шкільної освіти. З-поміж найпопулярніших є такі заходи подібного типу:

«Таємниці давніх книжок». Майстер-клас з атрибуції стародруків «Таємниці давніх книжок» від Валентини Бочковської. У кожного з учасників є можливість не лише доторкнутись до наших найдавніших книг, але й поринути в тексти та почитати із стародруків, яким вже 300–400 років. Також Ви можете зробити фото зі стародруком в інтер'єрі Музею на пам'ять про майстер-клас.

«Мармурування». Для дітей і дорослих! Кожен учасник майстер-класу буде мати можливість не тільки ознайомитись із однією з давніх технологій оздоблення книжкових оправ, але й сам стане творцем незвичайного процесу появи власного малюнку за допомогою цієї техніки.

«Акварельні плямки». Для дітей і дорослих! Запрошуємо вас провести своє дозвілля у компанії яскравих фарб та зануритись у захоплюючий процес творчості.

«Арткнига». Запрошуємо дітей і дорослих провести сімейне дозвілля в Музеї книги і друкарства України на майстер-класі «Арткнига». Тут ви маєте можливість власноруч виготовити арткнигу, познайомитись із мистецтвом витинанки і застосувати його, як графічну техніку.

«Скрипторій». В Музеї книги і друкарства України щонеділі проходять майстер-класи з каліграфії. Тут ви зможете опанувати навички особливого індивідуального письма, а також власноруч за допомогою гусячого пера чи

каламун написати текст вітальної листівки. За бажанням на майстер-класі ви зможете навчитися читати і розуміти церковно-слов'янську мову.

«Музейна папірня». В Музеї книги і друкарства України щосуботи проходять майстер-класи з виготовлення паперу, де кожен бажаючий може зробити аркуш паперу власними руками за давньою технологією.

«Гра у казку». Захід розрахований на наймолодших відвідувачів Музею (діти віком від 4 до 9 років). У процесі гри з дітьми до неї долучаються батьки.

Завдання 26. Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник (<http://www.kplavra.kiev.ua/ru>) пропонує виставки з таких тем: «Відроджені скарби Києво-Печерської лаври», «Світ Української ікони», «Князі Острозькі: європейський вимір української історії», «Києво-Печерська лавра в планах і кресленнях XVII – початку XX століть», «На згадку про Києво-Печерську лавру. Фотографія у Лаврі». Запропонуйте учням старших класів відвідати одну з виставок та підготувати дискусійну платформу з проблеми взаємодії релігії, мистецтва, культури.

Завдання 27. Учням середнього віку можна запропонувати театралізовані квести «Тарас Шевченко та Києво-Печерська лавра», «Іван Мазепа і Києво-Печерська Лавра», що організовують співробітники Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника. Запропонуйте учням після участі в одному з цих квестів підготувати сценічні етюди, які б розкривали тематику заходу, основні події, визначали роль відомих особистостей у розвитку релігієзнавчої думки, мистецтва тощо.

Завдання 28. У Національному музеї Тараса Шевченка функціонує віртуальний музей (<http://museumshevchenko.org.ua>), що включає таку тематику: «Тарас Шевченко і археологія», «Дослідники таємниць», екскурсія-гра «Шевченківський Київ», «Життя і творчість Тараса Шевченка»,

«Поезія Тараса Шевченка», «Святе Письмо у творчості Т. Шевченка», «Тарас Шевченко-художник», «Тарас Шевченко-офортист», «Т. Шевченко-портретист», «Автопортрети Т. Шевченка», «Музи Тараса Шевченка», «Малюнки, що оживають». «Відвідайте» з учнями одну з екскурсій та запропонуйте групі учнів підготувати презентацію для своїх однокласників з відповідної проблеми у межах відзначення Шевченківських днів.

Завдання 29. У Національному музеї Тараса Шевченка (<http://museumshevchenko.org.ua>) кожен має можливість відвідати лекторій, який передбачає таку тематику: «Шевченків Петербург», «Київ Тараса Шевченка (архітектура)», «Тарас Шевченко в Києві», «Тарас Шевченко і українські дворянські роди», «Автопортрети Тараса Шевченка», «Святе Письмо у творчості Тараса Шевченка», «Краєвиди Тараса Шевченка» та ін. За результатами відвідування лекторію різними групами учнями доцільно запропонувати підготувати групові проекти-презентації для учнів старших класів (можливо, кожен клас може підготувати 1 проект).

Завдання 30. Цікавим є досвід ігрових екскурсів, квестів, інтерактивних екскурсій в Національному музеї Тараса Шевченка («Шляхами Тараса Шевченка», «Карта Шевченкових пригод», «Тарас Шевченко – мандрівник», «Рослини у творчості Тараса Шевченка» та ін.). Запропонуйте батькам Ваших учнів та самим дітям відвідати відповідні заходи та за результатами участі провести вікторину між батьками та дітьми у межах позакласної роботи.

Завдання 31. Ознайомтеся з тематикою віртуальних екскурсій, присвячених ювілеям видатних педагогів, навчальних закладів, педагогічних періодичних видань чи окремих книг, що пропонує Педагогічний музей України (<http://naps.gov.ua/ua/press/announcements/>). Здійсніть можливе

планування відвідування цих екскурсій відповідно до навчальних планів підготовки майбутніх учителів гуманітарного, культурологічного фаху.

Завдання 32. Національний центр народної культури «Музей Івана Гончара» пропонує майстер-класи, лекторії з висвітлення досвіду традиційної української культури, мистецтва та ін. Запропонуйте учням відвідати ці заходи, сформулювавши індивідуальні дослідницькі завдання, що стосуються такої тематики: історія костюма різних регіонів України (Наддніпрянина, Полтавщина, Гуцульщина, Покуття, Буковина, Західне Поділля), історія вишивки, символіка традиційного орнаменту та ін.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Форма звіту студента щодо проходження психолого-педагогічної практики

1. Прізвище, ім'я, по-батькові студента практиканта, факультет, курс, група.
2. Навчальний заклад і клас в якому проходила педагогічна практика.
3. Враження, спостереження студента під час педагогічної практики:
  - 1) загальні оцінка навчального закладу;
  - 2) характеристика адміністрації і педагогічного колективу;
  - 3) характеристика класного керівника;
  - 4) характеристика класу в якому проходила психолого-педагогічна практика (стосунки в учнівському колективі, загальний рівень успішності в класі, мотивація до навчання, відносини з класним керівником);
  - 5) характеристика умов навчання (кабінет з предмету);
  - 6) описати заходи які були проведені під час психолого-педагогічної практики, спрямовані на вирішення існуючих проблем серед учнів;
  - 7) провести аналіз уроків, які були відвідані студентом.

Анкета за підсумками психолого-педагогічної практики

1. Які Ваші враження після проходження психолого-педагогічної практики?
2. З якими труднощами Ви стикалися під час педагогічної практики?
3. Які недоліки Ви помітили? Як, на Вашу думку, їх усунути?
4. Чи корисним для Вас було виконання колективних завдань?
5. На Вашу думку, чи достатнім є термін проходження психолого-педагогічної практики?
6. Чи достатньою є теоретична підготовка для проходження психолого-педагогічної практики?
7. Чи відчували Ви підтримку керівника практики?
8. Чи відчували Ви підтримку класного керівника, вчителів навчального закладу?
9. Чи подобається Вам працювати в школі?
10. Якими особистісними і професійними якостями повинен володіти вчитель?
11. Які Ваші враження від навчального закладу, в якому Ви проходили педагогічну практику?
12. Чи хотіли би Ви працювати у педагогічному колективі цього закладу?
13. Що змінилося у Вашому ставленні до професії вчителя після педагогічної практики?
14. Ваші пропозиції щодо вдосконалення педагогічної практики.

**Орієнтована психолого-педагогічна характеристика учня
(на основі спостережень і досліджень практиканта)**

1. Загальні відомості про учня (прізвище, ім'я, по-батькові, дата народження, клас).

2. Відомості про стан здоров'я (наявність хронічних захворювань, особливості функціонування нервової системи (реакція на тривалі навантаження, схильність до перевтоми).

3. Успіхи учня у навчанні (характеристика навчальних досягнень загальна та з окремих предметів); мотивація до навчання (систематичність відвідування уроків, якість виконання домашніх завдань, відповідальність, активність на уроках, прагнення до самоосвіти, особливості сприймання навчального матеріалу); дисциплінованість (уважність на уроках, дисципліна в навчальному закладі).

3. Поведінка учня в навчальному закладі (стосунки в класі, з однолітками, вчителями, лідерські якості; колективізм, чесність, товарицькість, ввічливість, тактовність; участь в організації і проведенні шкільних заходів).

4. Особистісний розвиток учня (захоплення, відвідування гуртків, спортивних секцій; яку художню літературу учень читає, якій музиці надає перевагу тощо).

5. Характеристика типу темпераменту учня (холерик, сангвінік, флегматик, меланхолік).

Завдяки власним спостереженням, співбесіді дайте психологічну характеристику учня (постійно жвавий, дуже активний, жвавий, у міру активний; не дуже активний, емоційний, спокійний, без емоційних спалахів).

Окресліть особистісні якості учня: працьовитість, відповідальність, ініціативність, організованість, акуратність, чесність, правдивість, справедливість, товарицькість, чуйність, ввічливість, тактовність, скромність, впевненість у собі, самокритичність, сором'язливість тощо.

6. Стосунки учня в класі (друзі, неприятели, конфлікти, прояви агресивності, прояви співпереживання, взаєморозуміння; стосунки у формальній та неформальній структурі класу).

7. Висновки та рекомендації щодо покращення успіхів учня у навчанні, його відносин з однокласниками, емоційної стабільності, мотивації до навчання та ін.

До характеристики додаються результати психолого-педагогічних спостережень практиканта; результати опитування класного керівника, вчителів, однокласників; бланки тестів, анкети тощо. Психолого-педагогічна характеристика учня попередньо обговорюється з класним керівником.

Рекомендована література для підбору діагностичних матеріалів:

1. Альманах психологических тестов. – М.: Изд-во «КСП», 1998. – 400 с.
2. Воспитательный процесс: изучение эффективности / Под. ред. Е.Н. Степанова, Л.В. Байбородовой, А.А. Андреева, С.М. Петровой. – М.: ТЦ «Сфера», 2001. – 128 с.
3. Дьяконов Г.В. Изучение классного коллектива. Методические рекомендации для студентов педагогических институтов и учителей средних школ. – Кировоград: КГПИ, 1990. – 32 с.
4. Карелин А.А. Большая энциклопедия психологических тестов. – М.: Эксмо, 2007.
5. Орлов Ю.М., Шкуркин В.И., Орлова Л.П. Построение тест-вопросника для измерения потребности в достижениях // Вопросы экспериментальной психологии и ее истории. – М., 1974. – С. 76-95
6. Пашнев Б.К. Психодіагностика обдарованості. – Харків, «Основа», 2007.

Орієнтована психолого-педагогічна характеристика класу

1. Загальні відомості про клас (кількість учнів, кількість хлопців і дівчат, віковий склад тощо).

2. Успішність учнів класу у навчанні: а) загальна характеристика успішності й дисципліни класу в цілому, окремих учнів; б) взаємодопомога між учнями, її форми; товариськість; в) активність учнів на уроках; якість виконання домашніх завдань; г) дисципліна на уроках; систематичність відвідування уроків тощо.

3. Участь класу в житті школи: рейтинг успішності серед учнів школи; актив класу; проведення культурно-масових заходів; відвідування учнями гуртків та ін.

3. Внутрішня психологічна атмосфера в класі: актив класу (групи), роль старости у діяльності класу; неформальні лідери, їх позитивний і негативний вплив на стосунки в учнівському колективі; ступінь товариськості у класі, взаємодопомоги в цілому (окремих груп) тощо.

4. Роль класного керівника у життєдіяльності учнівського колективу: загальний стиль керівництва; вплив на клас (групу); авторитет серед учнів; організаторські здібності; проведення спільних заходів (екскурсій, тематичних бесід, квестів та ін.).

5. Позанавчальна активність учнів класу: відвідування гуртків, спортивних секцій, участь в конкурсах, олімпіадах тощо.

6. Аналіз конкретних прикладів впливу класу (групи) на того чи іншого учня і особистості на клас (групу).

7. Визначення позитивних і негативних результатів психолого-педагогічної характеристики класу; рекомендації щодо вирішення проблемних питань в організації життя класу і конфліктів між його членами тощо.

Психолого-педагогічну характеристику класу потрібно здійснювати на основі власних спостережень за поведінкою учнів на уроках і перервах,

проводячи бесіди, анкетування з учнями, співбесіди з класним керівником, вчителями та ін.

Рекомендована література для підбору діагностичних матеріалів:

1. Дьяконов Г.В. Изучение класного коллектива. Методические рекомендации для студентов педагогических институтов и учителей средних школ. – Кировоград: КГПИ, 1990. – 32 с.
2. Пашнев Б.К. Психодіагностика обдарованості. – Харків, «Основа», 2007.
3. Педагогічна майстерність: Підручник / І.А. Зязюн, Л.В. Крамущенко, І.Ф. Кривонос та ін.; За ред. І.А. Зязюна. – К.: Вища шк., 2004. – 422 с.
4. Психологу для роботи. Діагностичні методики: збірник / Уклад. М.В. Лемак, В.Ю. Петрище. – Вид. 2-е, виправл. – Ужгород: Видавництво Олександра Гаркуші, 2012. – 616 с.

ДІАГНОСТИЧНІ МЕТОДИКИ ДЛЯ ВИЯВЛЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО СТАНУ УЧНІВ

Анкета «Мотиви навчальної діяльності учнів» (Б.К. Пашнєв)

Дана анкета дозволяє діагностувати мотивацію учнів до навчальної діяльності використовуючи метод парного відбору. Анкета складається з 28 пунктів, кожний з яких містить пари тверджень, які відображають зміст двох із восьми мотивів навчальної діяльності. Проведене опитування відображає співвідношення восьми основних мотивів навчальної діяльності, а також дозволяє визначити ті, яким учні віддають перевагу.

Мотиви в анкеті позначені літерами алфавіту:

А – мотив зовнішнього примусу, уникання покарання;

Б – соціально орієнтований мотив обов'язку й відповідальності;

В – пізнавальний мотив;

Г – мотив престижу;

Д – мотив матеріального добробуту;

Е – мотив отримання інформації;

Ж – мотив досягнення успіху;

З – мотив орієнтації на соціально залежну поведінку.

Інструкція проведення анкетування.

Прочитайте пари запитань. Оберіть з кожної пари те твердження, яке найточніше відображає ваше бажання вчитися. Номер запитання й літеру варіанта відповіді запишіть. Майте на увазі, що запитання весь час повторюються, однак кожного разу в новому поєднанні. Тут немає «хороших» або «поганих» відповідей. Вибираючи одне й відкидаючи інше запитання, ви виявляєте власну індивідуальність.

Текст анкети

1.А) Вас більше спонукає до навчання бажання уникнути покарання за невиконані завдання? чи

Б) Вас більше спонукає до навчання бажання мати знання, щоб приносити користь людям?

2. В) Вас більше спонукає до навчання бажання мислити, пізнавати нове, невідоме, розв'язувати складні завдання? чи

Г) Вас більше спонукає до навчання бажання бути серед найкращих учнів?

3.Д) Вас більше спонукає до навчання бажання мати в майбутньому хорошу професію, хороші матеріальні умови? чи

Е) Вас більше спонукає до навчання бажання бути грамотною, ерудованою людиною?

4.Ж) Вас більше спонукає до навчання бажання будь-яку роботу виконувати якнайкраще? чи

3) Вас більше спонукає до навчання бажання, щоб інші не думали про вас погано, бажання не бути гіршим за інших?

5. (Б) Вас більше спонукає до навчання бажання мати знання, щоб приносити користь людям чи

(В) Вас більше спонукає до навчання бажання мислити, пізнавати нове, невідоме, розв'язувати складні завдання?

6. (Г) Вас більше спонукає до навчання бажання бути серед найкращих учнів чи

(Д) Чи вас більше спонукає до навчання бажання мати в майбутньому хорошу професію, хороші матеріальні умови?

7. (Е) Вас більше спонукає до навчання бажання бути грамотною, ерудованою людиною ? чи

(Ж) Вас більше спонукає до навчання бажання будь-яку роботу виконувати якнайкраще? 8.

(А) Вас більше спонукає до навчання бажання уникнути покарання за невиконані завдання ? чи

(В) Вас більше спонукає до навчання бажання мислити, пізнавати нове, невідоме, розв'язувати складні завдання?

9. Б) Вас більше спонукає до навчання бажання мати знання, щоб приносити користь людям? чи

Г) Вас більше спонукає до навчання бажання бути серед найкращих учнів?

10. В) Вас більше спонукає до навчання бажання мислити, пізнавати нове, невідоме, розв'язувати складні завдання? чи

Д) Вас більше спонукає до навчання бажання мати в майбутньому хорошу професію, хороші матеріальні умови?

11.Г) Вас більше спонукає до навчання бажання бути серед найкращих учнів? чи

Е) Вас більше спонукає до навчання бажання бути грамотною, ерудованою людиною?

12. Д) Вас більше спонукає до навчання бажання мати в майбутньому хорошу професію, хороші матеріальні умови? чи

Ж) Вас більше спонукає до навчання бажання будь-яку роботу виконувати якнайкраще?

13. Е) Вас більше спонукає до навчання бажання бути грамотною, ерудованою людиною? чи

З) Вас більше спонукає до навчання бажання, щоб інші не думали про вас погано, щоб не бути гіршим за інших?

14. А) Вас більше спонукає до навчання бажання уникнути покарання за невиконані завдання? чи

Г) Вас більше спонукає до навчання бажання бути серед найкращих учнів?

15. Б) Вас більше спонукає до навчання бажання мати знання, щоб приносити користь людям? чи

Д) Вас більше спонукає до навчання бажання мати в майбутньому хорошу професію, хороші матеріальні умови?

16. В) Вас більше спонукає до навчання бажання мислити, пізнавати нове, невідоме, розв'язувати складні завдання? чи

Е) Вас більше спонукає до навчання бажання бути грамотною, ерудованою людиною?

17. Г) Вас більше спонукає до навчання бажання бути серед найкращих учнів? чи

Ж) Вас більше спонукає до навчання бажання будь-яку роботу виконувати якнайкраще?

18. Д) Вас більше спонукає до навчання бажання мати в майбутньому хорошу професію, хороші матеріальні умови? чи

З) Вас більше спонукає до навчання бажання, щоб інші не думали про вас погано, щоб не бути гіршим за інших?

19. А) Вас більше спонукає до навчання бажання уникнути покарання за невиконані завдання? чи

Д) Вас більше спонукає до навчання бажання мати в майбутньому хорошу професію, хороші матеріальні умови?

20. Б) Вас більше спонукає до навчання бажання мати знання, щоб приносити користь людям? чи

Е) Вас більше спонукає до навчання бажання бути грамотною, ерудованою людиною?

21. В) Вас більше спонукає до навчання бажання мислити, пізнавати нове, невідоме, розв'язувати складні завдання? чи

Ж) Вас більше спонукає до навчання бажання будь-яку роботу виконувати якнайкраще?

22.Г) Вас більше спонукає до навчання бажання бути серед найкращих учнів? чи 3) Вас більше спонукає до навчання бажання, щоб інші не думали про вас погано, щоб не бути гіршим за інших?

23. А) Вас більше спонукає до навчання бажання уникнути покарання за невиконані завдання? чи

Е) Вас більше спонукає до навчання бажання бути грамотною, ерудованою людиною?

24. Б) Вас більше спонукає до навчання бажання мати знання, щоб приносити користь людям? чи

Ж) Вас більше спонукає до навчання бажання будь-яку роботу виконувати якнайкраще?

25.В) Вас більше спонукає до навчання бажання мислити, пізнавати нове, невідоме, розв'язувати складні завдання? чи

З) Вас більше спонукає до навчання бажання, щоб інші не думали про вас погано, щоб не бути гіршим за інших?

26. А) Вас більше спонукає до навчання бажання уникнути покарання за невиконані завдання? чи

З) Вас більше спонукає до навчання бажання, щоб інші не думали про вас погано, щоб не бути гіршим за інших?

27. А) Вас більше спонукає до навчання бажання уникнути покарання за невиконані завдання? чи

Ж) Вас більше спонукає до навчання бажання будь-яку роботу виконувати якнайкраще?

28. (Б) Вас більше спонукає до навчання бажання мати знання, щоб приносити користь людям? чи

З) Вас більше спонукає до навчання бажання, щоб інші не думали про вас погано, щоб не бути гіршим за інших?

Обробка результатів анкети

Відповідь оцінюється в 1 бал. Підсумовують кількість балів за кожним мотивом навчальної діяльності, що і дозволяє виявити мотиви, яким надають перевагу:

А – мотив зовнішнього примусу, уникання покарання;

Б – соціально орієнтований мотив обов'язку й відповідальності; В – пізнавальний мотив;

Г – мотив престижу;

Д – мотив матеріального добробуту;

Е – мотив отримання інформації;

Ж – мотив досягнення успіху;

З – мотив орієнтації на соціально залежну поведінку.

Можна визначити показник по класу, якщо додати результати усіх учнів за кожним видом мотивів.

(Пашнєв Б.К. «Психодіагностика обдарованості». – Харків, «Основа». – 2007).

Методика вивчення психологічного клімату в учбовій групі

(за Фетіскіним Н. П)

Інструкція. Прочитайте уважно кожне твердження і оцініть його по відношенню до вашого класу за наступними варіантами:

А - абсолютно згоден з цим;

Б - згоден з цим

В - згоден, але не зовсім;

Г - не згоден з цим;

Д - абсолютно не згоден з цим.

Дайте відповідь на наступні питання

1. Учні нашого класу готові виконати будь-яке громадське доручення.
2. Учні нашого класу люблять та бажають вчитися.
3. Учні нашого класу добре ставляться один до одного.
4. Учні нашого класу рідко сваряться між собою.
5. Учні нашого класу завжди допомагають один одному.
6. Учні нашого класу часто бувають разом у вільний час.
7. Учні нашого класу активно беруть участь в громадській роботі.
8. Учні нашого класу задоволені результатами своєї роботи.
9. Учні нашого класу завжди рахуються з думкою інших.
10. Всі позакласні заходи проходять у нас весело та завзято.
11. Учні нашого класу гостро реагують на успіхи і невдачі один одного в навчанні.
12. Учні нашого класу дружні та доброзичливі.

Обробка результатів.

Підраховується кількість балів за кожним з питань за допомогою ключа.

Позначення характеру відповіді в анкеті	Зміст відповіді	Бали
А	абсолютно згоден з цим	

Б	згоден з цим	
В	згоден, але не зовсім	
Г	не згоден з цим	
Д	абсолютно не згоден з цим	

Обчислюється величина, що характеризує психологічний клімат (С):

$C = \sum S / n$, де $\sum S$ - сума балів усіх учнів, n - число учнів.

Інтерпретація результатів

В цілому величина С, що характеризує психологічний клімат, може приймати значення в діапазоні від 12 до 60. Середній показник – 36.

12-28 балів - психологічний клімат в колективі несприятливий.

29-45 балів - психологічний клімат в колективі помірно сприятливий, але існує вірогідність виникнення проблемних ситуацій в міжособистісних стосунках;

46-60 балів - сприятливий психологічний клімат в колективі, для учнів характерні взаємодопомога, взаємовиручка, відчуття колективної відповідальності.

(Фетискин Н.П. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н. П. Фетискин, В. В. Козлов, Г. М. Мануйлов. – М. : Издательство Института Психотерапии. – 2002. – 490 с.).

Тест шкільної тривожності Філіпса

Опитування проводиться серед учнів з 10 років. Запитання тесту може зачитувати психолог або читає сам досліджуваний. На кожне запитання потрібно дати відповідь «так» або «ні».

Інструкція. Опитувальник містить запитання про те, як Ви себе відчуваєте у школі. Намагайтеся відповідати щиро і правдиво, не задумуючись довго над кожним. На аркуші для відповідей угорі запишіть своє ім'я, прізвище та клас.

Відповідаючи на запитання потрібно записати його номер і відповідь так «+» або ні «-».

Текст опитувальника

1. Чи важко тобі триматися на одному рівні з усім класом?
2. Ти хвилюєшся, коли вчитель має намір перевірити, чи знаєш ти матеріал?
3. Тобі важко працювати в класі так, як цього вимагає вчитель?
4. Чи сниться тобі сердитий учитель, коли ти не знаєш уроку?
5. Траплялося, щоб хтось з класу бив тебе, завдав шкоди?
6. Тобі часто хочеться, щоб учитель не поспішав під час пояснення нового матеріалу, поки ти всього не зрозумієш?
7. Чи сильно ти хвилюєшся під час відповіді або виконання завдання?
8. Чи буває, що ти боїшся висловлюватися на уроці, щоб не зробити безглузду помилку?
9. Чи тремтять коліна, коли тебе викликають відповідати?
10. Чи часто твої однокласники сміються над тобою, коли ви граєтесь?
11. Чи трапляється, що ти одержуєш нижчу оцінку, ніж сподівався?
12. Тебе хвилює, чи залишать тебе на повторний рік навчання?
13. Ти намагаєшся уникати ігор, у яких робиться вибір, тому що тебе, як правило, не вибирають?
14. Буває часом, що ти весь тремтиш, коли тебе викликають відповідати?

15. Чи часто у тебе виникає відчуття, що ніхто з однокласників не хоче робити те, що хочеш ти?
16. Чи сильно ти хвилюєшся перед тим як виконувати завдання?
17. Чи важко тобі отримувати оцінки, яких очікують від тебе батьки?
18. Ти боїшся іноді, що тобі стане погано у класі?
19. Чи будуть твої однокласники сміятися над тобою, якщо ти зробиш помилку під час відповіді?
20. Чи схожий ти на своїх однокласників?
21. Виконавши завдання, непоїшся, чи добре з ним справився?
22. Коли ти працюєш у класі, чи упевнений, що все добре запам'ятаєш?
23. Тобі сниться іноді, що ти не можеш відповісти на запитання вчителя?
24. Чи правда, що більшість учнів ставляться до тебе дружньо?
25. Ти працюєш старанніше, якщо знаєш, що результати твоєї роботи порівнюватимуться з результатами твоїх однокласників?
26. Чи часто ти мрієш про те, щоб менше хвилюватися, коли тебе запитують?
27. Чи боїшся ти часом вступати в суперечку?
28. Ти відчуваєш, що твоє серце починає сильно битися, коли вчитель говорить, що має намір перевірити твою готовність до уроку?
29. Коли ти отримуєш позитивні оцінки, чи думає хтось із твоїх друзів, що ти хочеш вислужитися?
30. Чи добре ти себе відчуваєш з однокласниками, до яких іноді ставляться з особливою увагою?
31. Чи буває, що дехто в класі говорить те, що тебе зачіпає?
32. Як ти думаєш, чи втрачають добре ставлення однокласників ті учні, які не встигають у навчанні?
33. Чи схоже на те, що більшість твоїх однокласників не звертають на тебе увагу?
34. Чи часто ти боїшся виглядати безглуздо?

35. Чи задоволений ти ставленням до тебе вчителів?
36. Чи допомагає твоя мама в організації вечорів і шкільних свят, як інші мами твоїх однокласників?
37. Чи хвилювало тебе, що думають про тебе оточуючі?
38. Чи сподіваєшся ти в майбутньому вчитися краще, ніж раніше?
39. Ти вважаєш, що одягаєшся у школі так гарно, як і твої однокласники?
40. Чи часто ти, відповідаючи на уроці, замислюєшся, що думають про тебе в цей час інші?
41. Чи мають здібні учні особливі права, яких немає в інших?
42. Чи сердяться деякі з твоїх однокласників, коли тобі вдається бути кращим за них?
43. Ти задоволений тим, як до тебе ставляться однокласники?
44. Чи добре тобі, коли залишаєшся сам на сам з учителем?
45. Чи сміються твої однокласники іноді твої зовнішності і поведінки?
46. Чи думаєш ти, що турбуєшся про свої шкільні справи більше, ніж інші?
47. Якщо ти не можеш відповісти, коли тебе запитують, чи відчуваєш ти, що ось-ось розплачешся?
48. Чи думаєш увечері у ліжку іноді з неспокоєм про те, що буде завтра в школі?
49. Працюючи над важким завданням, чи відчуваєш ти часом, що абсолютно забув те, що добре знав раніше?
50. Чи тремтить злегка твоя рука, коли ти працюєш над завданням?
51. Чи відчуваєш ти, що починаєш нервувати, коли вчитель повідомляє про намір дати класу завдання?
52. Чи лякає тебе перевірка твоїх знань у школі?
53. Коли вчитель говорить, що має намір дати класу завдання, чи відчуваєш ти страх, що не впораєшся з ним?

54. Чи снилося тобі часом, що однокласники можуть зробити те, чого не можеш ти?

55. Коли вчитель пояснює матеріал, чи здається тобі, що однокласники розуміють його краще, ніж ти?

56. Чи думаєш ти дорогою до школи, що вчитель може дати класу перевірку роботи?

57. Коли ти виконуєш завдання, чи часто відчуваєш, що робиш це погано?

58. Чи тремтить злегка твоя рука, коли вчитель просить зробити завдання на дошці перед усім класом?

Обробка результатів тесту.

Під час обробки результатів потрібно визначити запитання, відповіді на які не збігаються з ключем тесту. Наприклад: на 58-ме запитання дитина відповіла «так», а в ключі цього запитання – відповідь «-». Відповіді, які не збігаються з ключем, – це вияв тривожності.

Під час обробки підраховується:

- загальне число розбіжностей з даними, наведеними у ключі. Якщо воно більше 50%, можна говорити про підвищену тривожність дитини, якщо більше 75% від загального числа запитань тесту - про високу тривожність;
- число збігів за кожним з восьми чинників тривожності, що виділяються в тесті. Рівень тривожності визначається, як у першому випадку.

Аналізується загальний внутрішній емоційний стан школяра, який багато в чому визначається наявністю певних тривожних чинників (синдромів) та їхньою кількістю.

Характеристика чинників (синдромів)

Загальна тривожність у школі – загальний емоційний стан дитини, пов'язаний з різними формами його залучення до життя школи.

Переживання соціального стресу – емоційний стан дитини, на фоні якого розвиваються його соціальні контакти, передусім - з однолітками.

Фрустрація потреби в досягненні успіху - несприятливий психічний фон, що не дає змоги дитині розвивати свої потреби в успіху, досягненні високого результату тощо.

Страх самовираження – негативні емоційні переживання ситуацій, пов'язаних з необхідністю саморозкриття, пред'явлення себе іншим, демонстрації своїх можливостей.

Страх ситуації перевірки знань - негативне ставлення і переживання тривоги в ситуаціях перевірки (особливо – публічної) знань, досягнень, можливостей.

Страх не відповідати очікуванням оточуючих - орієнтація на значущість інших в оцінці своїх результатів, вчинків і думок, тривога з приводу оцінок.

Низький фізіологічний опір стресу – особливості психофізіологічної організації, що знижують пристосованість дитини до ситуацій стресогенного характеру. Це підвищує імовірність неадекватного, деструктивного реагування на тривожний чинник середовища.

Проблеми і страхи у стосунках з учителями – загальний негативний емоційний фон відносин з дорослими у школі, що знижує успішність дитини.

(Альманах психологических тестов. – М.: Изд-во «КСП», 1998. – 400 с.).

Методика КОЗ-2 на виявлення комунікативних і організаторських здібностей (за Б.О. Федоришиним, В.В. Синявським)

У процесі педагогічної практики студенти мають можливість проявити свої комунікативні та організаторські здібності. З метою діагностики даних здібностей студентам пропонується дати відповіді на 40 запитань. Дану методику студенти можуть використовувати для виявлення таких якостей серед учнів середнього і старшого шкільного віку.

На кожне питання потрібно дати відповідь «так» чи «ні» у спеціальному бланку (табл. 1). Час виконання методики 10-15 хвилин. При цьому окремо визначається рівень комунікативних і організаторських здібностей особистості.

Питання до проведення методики.

1. У мене є багато друзів, з якими я часто спілкуюсь.
2. У більшості випадків я здатен переконати своїх товаришів у своїй правоті.
3. У більшості випадків я дуже довго переживаю заподіяну мені образу.
4. Мені дуже часто буває не під силу розібратися у складних ситуаціях, що виникають серед моїх знайомих (наприклад, у причинах погіршення стосунків між ними, сварках тощо).
5. Я відчуваю в собі прагнення до встановлення знайомств з різними цікавими для мене людьми.
6. Мені подобається виконувати громадську роботу, вона мене майже не обтяжує.
7. Мені простіше і приємніше проводити час за будь-якими особистими заняттями, ніж серед людей.
8. Я досить легко відмовляюсь від своїх намірів, якщо трапляються перешкоди для їх здійснення.
9. Мені зовсім не важко спілкуватись з людьми, які набагато старші.
10. Буває, що саме я організую різні ігри або розваги із своїми товаришами.

11. Трапляється, що я відчуваю в собі деякі незручності, труднощі, коли мені доводиться ввійти в нову для мене компанію.
12. Я часто відкладаю виконання своїх справ на інші дні.
13. Мені зовсім не важко спілкуватись з незнайомими мені людьми.
14. У більшості випадків я намагаюсь, щоб мої товариші діяли так, як я вважаю за потрібне.
15. Мені не так просто включитися в нову, не зовсім знайому для мене групу людей.
16. В мене дуже рідко виникають конфлікти з товаришами, якщо вони не виконують своїх обіцянок або обов'язків.
17. Буває, що в мене виникає прагнення познайомитися з новою для мене людиною.
18. При вирішенні різних питань я досить часто беру ініціативу на себе.
19. Досить часто мені хочеться побути на самоті.
20. У більшості випадків я відчуваю себе невпевнено серед незнайомих мені людей.
21. Мені подобається бути серед людей.
22. Мене трохи турбує, якщо мені не вдається завершити почату справу.
23. Я почуваю себе невпевнено, якщо потрібно познайомитись з новою людиною.
24. Мене трохи стомлює часте спілкування з товаришами.
25. Мені подобається брати участь у групових іграх.
26. Я досить часто виявляю ініціативу у вирішенні питань, які стосуються інтересів моїх товаришів.
27. Я відчуваю себе невпевнено серед малознайомих мені людей.
28. Я рідко прагну до доведення моєї правоти будь-кому з моїх знайомих.
29. Я відчуваю себе зовсім вільно у будь-якій, навіть у незнайомій мені компанії.

30. Я займався громадською роботою (наприклад, у школі).
31. Я прагну до обмеження кола моїх знайомих.
32. У більшості випадків я не прагну відстоювати свою думку, своє рішення.
33. Я відчуваю себе добре у будь-якій компанії.
34. Я із задоволенням організую різні заходи для своїх товаришів.
35. Я відчуваю себе ніяково, якщо доводиться виступати перед великою групою людей.
36. Я досить часто запізнююсь на заплановані зустрічі.
37. У мене багато друзів.
38. Я часто потрапляю у центр уваги моїх товаришів.
39. Під час спілкування із мало знайомими мені людьми я почуваю себе незручно.
40. Я відчуваю себе не зовсім впевнено, не зовсім вільно, коли опиняюсь у великій групі своїх товаришів.

Обробка результатів. 1. Зіставити відповіді випробуваного з дешифратором і підрахувати кількість збігів окремо по комунікативних і організаторських здібностях.

Дешифратор:

Комунікативні здібності:

- позитивні відповіді — питання першої строки (табл. 1);
- негативні відповіді — питання третьої строки (табл. 1).

Організаторські здібності:

- позитивні відповіді — питання другої строки (табл. 1);
- негативні відповіді — питання четвертої строки (табл. 1).

2. Обчислити коефіцієнти комунікативних (Кк) і організаторських (Ко) здібностей як відношення кількості співпадаючих відповідей по комунікативних здібностям (Кх) і організаторським здібностям (Ох) до максимально можливого числа збігів (20), за формулами, що наведені в таблиці 1.

Таблиця 1

Бланк фіксування відповідей до методики

1		5		9		13		17		21		25		29		33		37	
2		6		10		14		18		22		26		30		34		38	
3		7		11		15		19		23		27		31		35		39	
4		98		12		16		20		24		28		32		36		40	
$K_k = \frac{K_x}{20} =$										$K_o = \frac{O_x}{20} =$									

Для якісної оцінки результатів необхідно зіставити отримані коефіцієнти зі шкальними оцінками (табл. 2).

Таблиця 2

Шкала оцінок комунікативних і організаторських здібностей

Кк	Кo	Шкальна оцінка
0.10–0.45	0.20–0.55	1
0.46–0.55	0.56–0.65	2
0.56–0.65	0.66–0.70	3
0.66–0.75	0.71–0.80	4
0.76–1.00	0.81–1.00	5

Інтерпретація результатів.

1. Оцінка «1» свідчить про низький рівень прояву комунікативних і організаторських здібностей.

2. Оцінка «2» свідчить про те, що комунікативні й організаторські здібності наявні на рівні нижче середнього. Особистість не прагне до спілкування, відчуває себе невпевнено в новій компанії, колективі, воліє проводити час наодинці, обмежує свої знайомства, має труднощі у встановленні контактів з людьми і, виступаючи перед аудиторією, погано орієнтується в незнайомій ситуації, не обстоює свою думку, важко переживає образи, прояв ініціативи в суспільній діяльності вкрай занижено, у багатьох справах воліє уникати прийняття самостійних рішень.

3. Оцінка «3» свідчить про характерний середній рівень прояву комунікативних і організаторських здібностей. Такі люди прагнуть до контактів з іншими, не обмежують коло своїх знайомств, обстоюють свою думку, планують свою роботу, однак потенціал їхніх здібностей не відрізняється високою стійкістю. Така особистість має потребу в подальшій серйозній і планомірній виховній роботі з формування й розвитку комунікативних та організаторських здібностей.

4. Оцінка «4» характеризує особистість з високим рівнем прояву комунікативних і організаторських здібностей. Такі люди не губляться в нових умовах, швидко знаходять друзів, постійно прагнуть розширити коло своїх знайомих, займаються суспільною діяльністю, допомагають близьким, друзям, виявляють ініціативу в спілкуванні, із задоволенням беруть участь в організації суспільних заходів, здатні прийняти самостійне рішення у важкій ситуації. Усе це вони роблять невимушено, а відповідно до внутрішніх переконань.

5. Оцінка «5» свідчить про дуже високий рівень прояву комунікативних та організаторських здібностей особистості. Такі люди відчувають потребу в комунікативній і організаторській діяльності й активно прагнуть до неї, швидко орієнтуються у важких ситуаціях, невимушено поведуться в новому колективі, ініціативні, надають перевагу у важливій справі чи в складній ситуації, що створилася, приймають самостійні рішення, обстоюють свою думку і домагаються, щоб вона була прийнята товаришами, можуть внести пожвавлення в незнайому компанію, люблять організовувати всілякі заходи, наполегливі в діяльності, що їх захоплює. Вони самі шукають такі справи, які б задовольняли їхні потреби в комунікації та організаторській діяльності.

Зробіть висновки орієнтуючись на такі питання та вказівки:

– Надайте ґрунтовну характеристику своїх результатів. – У чому і як саме проявляється ваш рівень комунікативних та організаторських здібностей у навчанні?

– Надайте методичні рекомендації для розвитку своїх комунікативних та організаторських здібностей, якщо результати виявились низьким або середніми.

(Видра О.Г. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 112 с. – С. 96-100.)

Методика «Оцінки свого класу як колективу та задоволеність стосунками у класі»

Учням пропонується анкета з 23 тверджень, кожне з яких вони мають оцінити за семибальною шкалою:

7 балів – повністю згодний, абсолютно задоволений;

6 балів – згодний, задоволений;

5 балів – скоріше згодний, ніж незгодний;

4 бали – згодний і незгодний, важко сказати;

3 бали – скоріше згодний, ніж незгодний;

2 бали – не згодний;

1 бал – зовсім не згодний, повністю не задоволений.

Анкета

1. Тебе задовольняє характер справ, які проводяться у твоєму класі?
2. Чи задоволений ти характером відносин, які склалися у твоєму класі між учнями?
3. Чи можна сказати, що твій клас живе різноманітними, насиченими цікавими подіями життям?
4. Як ти вважаєш, твої однокласники беруть активну участь у житті класу, організації класних і позакласних заходів?
5. Чи можна сказати, що між твоїм класом і класним керівником існують сприятливі відносини?
6. Чи задоволений ти тим, як вибирається актив твого класу?
7. Чи згодний ти з тим, що учні твого класу є дружним, згуртованим колективом?
8. Чи погоджуєшся ти з тим, що твої однокласники здебільшого сумлінно ставляться до навчання?
9. Наскільки часто твій клас співробітничав з іншими класами школи в обговоренні шкільних заходів?

10. Чи можна сказати, що відносини, що склалися у твоїй школі між учнями й учителями, загалом носять товариський характер, відрізняються теплотою та взаємодопомогою?
11. Наскільки подобається тобі твоя школа?
12. Чи здатний твій клас мобілізувати сили при виникненні перешкод на шляху до спільної мети?
13. Чи вважають твої однокласники здатність класу до вольових зусиль достатньою?
14. Чи вважають твої однокласники, що клас здатний переоорювати труднощі, самостійно приймати рішення й швидко виконувати їх?
15. Чи активізує клас волю й трудові зусилля всіх учнів та чи спонукає їх доводити справу до кінця?
16. Чи є в класі такі учні, які здатні мобілізувати всіх до енергійних дій?
17. Чи прагне клас впливати на інші класи в досягненні загальної мети?
18. Чи має клас необхідні знання, уміння й навички для навчальної або суспільної роботи?
19. Чи високо однокласники оцінюють спільну роботу?
20. Чи відчують однокласники задоволеність своєю до навчальної й суспільної роботи?
21. Чи прагне клас підвищувати знання, уміння й навички кожного школяра?
22. Чи є в класі учні, які самі вміють багато чого зробити й завжди готові допомогти іншим?
23. Чи впливає клас на інші класи, ділячись власним досвідом з ними?

Обробка отриманих даних

Обчислюються середньогрупові показники по кожному питанню. Можна визначити й середній коефіцієнт задоволеності учнів життям класу,

якщо підсумувати показники по всім 23 питанням і розділити на їхню кількість (тобто на 23).

Інший спосіб – підсумувати всі індивідуальні показники й розділити їх на кількість школярів, які брали участь в опитуванні.

Коефіцієнт буде мати значення від 7 (максимальне) до 1 (мінімальне).

(Дьяконов Г.В. Изучение класного коллектива. Методические рекомендации для студентов педагогических институтов и учителей средних школ. – Кировоград: КГПИ, 1990. – 32 с. – С. 20-21).

Методика «Вивчення задоволеності учнів шкільним життям»

(за А. Андрєвою)

Методика дозволяє визначити ступінь задоволеності учнів шкільним життям. Учні пропонується прочитати (прослухати) твердження й оцінити ступінь згоди з їхнім змістом за наступною шкалою:

4 – повністю погоджуюсь;

3 – погоджуюсь;

2 – важко сказати;

1 – не погоджуюсь;

0 – зовсім не погоджуюсь.

Зміст тверджень

1. Я йду ранком в школу з радістю.
2. У школі в мене звичайно гарний настрій.
3. У нашому класі гарний класний керівник.
4. До наших шкільних учителів можна звернутися за порадою і допомогою у важкій життєвій ситуації.
5. У мене є улюблений учитель.
6. В класі я можу завжди вільно висловити свою думку.
7. Я вважаю, що в нашій школі створені всі умови для розвитку моїх здібностей.
8. У мене є улюблені шкільні предмети.
9. Я вважаю, що школа по справжньому готує мене до самостійного життя.
10. На літніх канікулах я сумую за школою.

Обробка отриманих даних.

Показником задоволеності учнів шкільним життям (U) є частка від розподілу загальної суми балів відповідей всіх учнів на загальну кількість відповідей. Якщо U більше 3, то можна констатувати високий ступінь

задоволеності. Якщо U більше 2, то це свідчить про середній рівень, а U менше 2 – низький рівень задоволеності учнів шкільним життям.

(Воспитательный процесс: изучение эффективности / Под. ред. Е.Н. Степанова, Л.В. Байбородовой, А.А. Андреева, С.М. Петровой. – М.: ТЦ «Сфера», 2001. – 128 с. – 31 с.).

Тест для визначення потреби у спілкуванні (Ю.М. Орлов, В.І. Шкуркін, Л.И Орлова)

Інструкція до тесту. Тест спрямований на виявлення комункативності учнів середнього і старшого шкільного віку. Пропонується надати відповіді на 33 запитання. Н кожне з них потрібно відповісти «так» або «ні».

Тестовий матеріал

1. Я отримую задоволення від участі в різних урочистостях.
2. Я можу поступитися своїми бажаннями, якщо вони суперечать бажанням моїх друзів.
3. Мені приємно виявляти прихильність до когось.
4. Я більше зосереджений на набутті впливу, ніж дружби.
5. Я відчуваю, що по відношенню до моїх друзів у мене більше прав, ніж обов'язків.
6. Коли я дізнаюся про успіхи свого друга, у мене чомусь погіршується настрій.
7. Щоб бути задоволеним собою, я повинен комусь у чомусь допомогти.
8. Мої турботи зникають, коли я опиняюся серед товаришів.
9. Мої товариші мені трохи набридли.
10. Коли я роблю погано роботу, присутність людей мене дратує.
11. Притиснутий до стіни, я кажу лише ту частину правди, яка, на мою думку, не шкодить моїм друзям чи знайомим.
12. У важкій ситуації я думаю не стільки про себе, скільки про близьку людину.
13. Неприємності у друзів викликають у мене такий стан, що я можу захворіти.
14. Мені приємно допомагати друзям, навіть якщо це завдасть мені значних клопотів.

15. Із поваги до товариша я можу погодитися з його думкою, навіть якщо він неправий.
16. Мені більше подобаються пригодницькі оповідання, ніж оповідання про кохання.
17. Сцени насилля в кіно мені огидні.
18. У стані самотності відчуваю тривогу і напруженість більше, ніколи я знаходжуся серед людей.
19. Я вважаю, що основною радістю у житті є спілкування.
20. Мені шкода покинутих собак та кішок.
21. Я віддаю перевагу мати менше друзів, але більш близьких.
22. Я люблю бувати серед друзів.
23. Я довго переживаю сварки з близькими.
24. У мене більше близьких людей, ніж у багатьох інших.
25. У мені більший потяг до досягнень, ніж до дружби.
26. Я більше довіряю власним інтуїції та уяві в погляді на людей, ніж судженням про них інших людей.
27. Я надаю більшого значення матеріальному благополуччю та престижу, ніж радості спілкування з приємними мені людьми.
28. Я співчуваю людям, у яких немає близьких друзів.
29. Стосовно мене люди часто невдячні.
30. Я люблю оповідання про безкорисливу дружбу та любов.
31. Заради друга я можу пожертвувати всім.
32. У дитинстві я входив до однієї «тісної» компанії.
33. Якби я був журналістом, мені подобалось би писати про дружбу.
- 34.

Обробка результатів тесту.

Чим вища оцінка, тим більша потреба у спілкуванні. Зараховується по 1 балу, якщо відповідь «Так» на твердження 1, 2, 7, 8, 11, 12, 13, 14, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 26, 28, 30, 31, 32, 33, і якщо відповів «Ні» – на твердження 3, 4, 5, 6, 9, 10, 15, 16, 25, 27, 29. До 22 балів – низький рівень потреби; 23-25

– нижчий від середнього; 26-27 – середній; 28-29 – вищий від середнього; 30-33 – високий.

(Орлов Ю.М., Шкуркин В.И., Орлова Л.П. Построение тест-вопросника для измерения потребности в достижениях // Вопросы экспериментальной психологии и ее истории. – М., 1974. – С. 76-95).

ДІАГНОСТИЧНІ МЕТОДИКИ ДЛЯ ВИЯВЛЕННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ДО ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Тест «Який Ваш творчий потенціал»

Тест спрямований на виявлення психологічної готовності студентів до опанування нового у професійній діяльності.

У поданому тесті потрібно обрати один із варіантів відповіді:

1. Чи вважаєте Ви, що світ, який Вас оточує, може бути поліпшений?

- а) так;
- б) ні, він і так гарний;
- в) так, але частково.

2. Чи вважаєте Ви, що можете брати участь у значних змінах довколишнього світу?

- а) так, у більшості випадків;
- б) ні;
- в) так, у деяких випадках.

3. Чи вважаєте Ви, що деякі з ваших ідей зумовили б значний прогрес у тій галузі діяльності, в якій Ви працюєте?

- а) так;
- б) так, за сприятливих обставин;
- в) лише частково.

4. Чи вважаєте Ви, що в майбутньому відіграватимете таку важливу роль, що зможете щось принципово змінити?

- а) так;
- б) це малоймовірно;
- в) можливо.

5. Коли Ви вирішуєте розпочати якусь справу, чи думаєте, що здійсните своє починання?

- а) так;
- б) часто думаєте, що не зумієте?
- в) так, часто.

6. Чи відчуваєте Ви бажання узятися за справу, якої абсолютно не знаєте?

- а) так, невідоме Вас приваблює;
- б) невідоме Вас не цікавить;
- в) усе залежить від характеру цієї справи.

7. Вам довелося взятися за незнайому справу. Чи відчуваєте Ви бажання досягти в ній досконалості?

- а) так;
- б) будете вдоволені тим, чого встигли досягти;
- в) так, але тільки якщо вам це подобається.

8. Якщо справа, яку Ви не знаєте, Вам подобається, чи хочете Ви знати про неї все?

- а) так;
- б) ні, Ви хочете навчитися лише найголовнішого;
- в) ні, Ви бажаєте лише задовольнити.

9. Коли Вас спіткає невдача, то:

- а) певний час наполягає на своєму, всупереч здоровому глузду;
- б) облиште цю справу (розумієте, що вона нереальна);
- в) продовжуєте робити свою справу, навіть коли стає очевидним, що

перешкоди нездолані.

10. На Вашу думку, професію слід обирати, виходячи із:

- а) своїх можливостей;
- б) стабільності, значущості, важливості професії, потреби в ній;
- в) переваг, які вона забезпечує.

11. Чи могли би Ви мандруючи, легко орієнтуватися в маршруті, яким уже пройшли?

- а) так;

- б) ні, боїтеся збитися з дороги;
- в) так, але тільки там, де місцевість сподобалася і запам'яталася.

12. Чи зможете Ви зразу після якоїсь бесіди пригадати все, про що говорилося:

- а) так, з легкістю;
- б) усе пригадати не зможете;
- в) запам'ятовується лише те, що Вас цікавить.

13. Коли Ви чуєте слово незнайомою Вам мовою, то можете повторити його за складами, без помилок, навіть не знаючи його значення:

- а) так, без утруднень;
- б) так, якщо слово це легко запам'ятати;
- в) повторите, але не зовсім правильно.

14. У вільний час Ви волієте:

- а) залишитися наодинці, поміркувати;
- б) перебувати в компанії;
- в) Вам байдуже, чи будете Ви самі, чив компанії.

15. Ви виконуєте якусь справу. Вирішуєте припинити це заняття лише тоді, коли:

- а) справу завершено, вона здається відмінно виконаною;
- б) Ви більш-менш задоволені;
- в) Вам ще не все вдалося зробити.

16. Коли Ви сам (а):

- а) любите мріяти про якісь навіть, можливо абстрактні речі;
- б) будь-якою ціною прагнете знайти собі конкретне завдання;
- в) іноді любите помріяти, але про речі, пов'язані з Вашою роботою.

17. Коли якась ідея захоплює Вас, то Ви починаєте думати про неї:

- а) незалежно від того, де і з ким Ви перебуваєте;
- б) Ви не можете робити цього лише наодинці;
- в) лише там, де буде не дуже гамірно.

18. Коли Ви обстоюєте якусь ідею:

а) можете відмовитися від неї, якщо вислухаєте переконливі аргументи опонентів;

б) залишитесь при своїй думці, хоч би які аргументи вислухати;

в) змініте свою думку, якщо опір виявиться надто сильним.

Після запису відповідей необхідно порахувати бали, які Ви набрали: за відповідь «а» – 3 бали, за відповідь «б» – 1, за відповідь «в» – 2 бали.

Питання 1, 6, 7, 8 визначають межі допитливості; питання 2, 3, 4, 5 – віру в себе; 9, 15 – стабільність; 10 – амбіційність; 12-13 – слухову пам'ять; 14 – прагнення бути незалежним; 16, 17 – здатність абстрагуватися; 11, 18 – міру зосередженості. Саме ці здібності є головними якостями творчого потенціалу.

Рівень творчого потенціалу визначається за сумою балів:

49 і більше балів – Ви маєте значний творчий потенціал, який надає Вам великий вибір творчих можливостей. Якщо Ви зможете застосувати Ваші здібності, то Вам доступні різні форми творчості.

20–48 балів – у Вас нормальний рівень творчого потенціалу. Ви наділені тими якостями, які дають Вам змогу творити, про те у Вас є й проблеми, що гальмують процес творчості. Принаймі Ваш потенціал дасть Вам змогу творчо виявити себе, якщо Ви, звичайно, цього побажаєте.

23 і менше балів – Ваш творчий потенціал на жаль невеликий. Проте, можливо, Ви просто недооцінюєте себе і свої здібності? Брак віри в свої сили може викликати у Вас думки, що Ви взагалі не здатні до творчості. Позбудьтесь цього і таким чином розв'яжіть проблему.

Результати само обстеження дають можливість побачити, якою мірою студенти психологічно готові до сприйняття передового досвіду, усвідомити їхні установки на професійне самовдосконалення.

(Педагогічна майстерність: підручник / І.А. Зязюн, Л.В. Крамущенко, І.Ф. Кривонос та ін.; За ред. І.А. Зязюна. – К.: Вища шк., 2004. – 422 с. – С. 361-363).

Діагностика емоційних бар'єрів у міжособистісному спілкуванні (за В.В. Бойко)

Інструкція до тесту: Читайте наведені нижче судження та відповідайте на них «так» або «ні».

Тестовий матеріал.

1. Зазвичай у кінці робочого дня на моєму обличчі помітна втома.
2. Буває, що при першому знайомстві емоції заважають мені справити більш сприятливий вплив на партнерів (розгублююся, бентежуся, замикаюся в собі або, навпаки, багато говорю, веду себе неприродно).
3. У спілкуванні мені часто бракує емоційності, виразності.
4. Мабуть, я здаюся оточуючим надмірно строгим.
5. Я в принципі проти того, щоб демонструвати чемність, якщо цього не хочеться.
6. Я зазвичай вмію приховати від інших спалахи емоцій.
7. Часто у спілкуванні з іншими я продовжую думати про щось своє.
8. Буває, що я хочу виразити іншому емоційну підтримку (увагу, співчуття, співпереживання), однак він цього не відчуває, не сприймає.
9. Часто в моїх очах або у виразі мого обличчя помітна заклопотаність.
10. У діловому спілкуванні я намагаюся приховати свої симпатії до партнерів.
11. Усі мої неприємні переживання, як правило, «намальовані» на моєму обличчі.
12. Якщо я захоплююся розмовою, то моя міміка стає надмірно красномовною, експресивною.
13. Мабуть, я дещо емоційно скутий.
14. Зазвичай я знаходжуся в стані нервової напруженості.
15. Як правило, я відчуваю дискомфорт, коли доводиться обмінюватися потисками рук у діловій обстановці.
16. Іноді близькі люди підказують мені: розслаб м'язи обличчя, не криви губи, не зморщуй обличчя тощо.

17. Розмовляючи, я надмірно жестикулюю.
18. В новій ситуації мені важко бути розкутим, природним.
19. Мабуть, моє обличчя часто виражає сум або стурбованість, хоч на душі у мене спокійно.
20. Мені важко дивитися в очі при спілкуванні з малознайомою людиною.
21. Якщо я хочу, то завжди можу приховати ворожість до поганої людини.
22. Мені часто буває чомусь весело без усякої причини.
23. Мені дуже просто зобразити за власним бажанням або за проханням інших різні вирази обличчя: сум, радість, переляк, розпач тощо.
24. Мені говорили, що мій погляд важко витримати.
25. Мені щось заважає виявляти теплоту, симпатію людині, навіть якщо ці почуття до неї відчуваю.

Обробка результатів тесту

Підведіть підсумки самооцінювання за допомогою запропонованого ключа (бал 1 за кожний збіг вашої відповіді з наведеним нижче ключем).

Ключ до тесту

Невміння керувати емоціями, дозувати їх (відповіді «так» на запитання 1, 11, 16 та «ні» на запитання 6, 21).

Неадекватний прояв емоцій (відповіді «так» на запитання 7, 12, 17, 22 та «ні» на запитання 2).

Негнучкість та невиразність емоцій (відповіді «так» на запитання 3,8,13,18 та «ні» на запитання 23).

Домінування негативних емоцій (відповіді «так» на запитання 4, 9, 14, 19, 24).

Небажання зближуватися з людьми на емоційній основі (відповіді «так» на запитання 5,10, 15,20, 25).

Інтерпретація результатів тесту

Підрахуйте загальну суму набраних вами балів. Вона може коливатися в межах 0-25. Чим більше балів, тим очевидніші ваші емоційні проблеми у повсякденному спілкуванні. Однак якщо ви набрали дуже мало балів (0-2), то це свідчить або про вашу нещирість у своїх відповідях, або про те, що ви надто погано знаєте себе. Якщо ви набрали не більше ніж 5 балів, то емоції, зазвичай, не заважають вам спілкуватися з іншими; 6-8 балів — у вас є деякі емоційні проблеми у повсякденному спілкуванні; 9-12 балів— свідчення того, що ваші «щоденні» емоції певною мірою ускладнюють взаємодію з людьми; 13 балів і більше — емоції шкодять встановленню контактів з ними, можливо, вам притаманні якісь дезорганізуючі реакції чи стани.

Зверніть увагу, чи немає у вас конкретних «перешкод» (це ті параметри, за якими ви набрали 3 і більше балів).

(Фетіскін Н.П., Козлов В.В., Мануйлов Г.М. Соціально-психологічна діагностика розвитку особистості і малих груп. – М., Изд-во Інституту Психотерапії, 2002. – 490 с.).

Тест «Рівень комунікабельності» (за В.Ф. Ряховським)

З метою визначення рівня комунікативності дайте відповідь запропоновані нижче запитання. Варіанти відповідей: «так», «ні», «іноді».

Тестовий матеріал:

1. Вас чекає ординарна чи ділова зустріч. Чи вибиває Вас з колії її очікування?
2. Чи не відкладаєте Ви візиту до лікаря до останнього моменту?
3. Чи викликає у Вас ніяковість і невдоволення доручення виступити з доповіддю, повідомленням, інформацією на будь-якій нараді, зборах чи іншому подібному заході?
4. Вам пропонують поїхати у відрядження туди, де Ви ніколи не були. Чи докладете Ви максимум зусиль, щоб уникнути цього відрядження?
5. Чи любляете Ви ділитися своїми переживаннями з кимось?
6. Чи дратує Вас, якщо незнайома людина на вулиці звертається до Вас із проханням (показати дорогу, назвати час, відповісти на якесь запитання)?
7. Чи вірите Ви, що існує проблема батьків і дітей, що людям різних поколінь важко розуміти один одного?
8. Чи соромитеся Ви нагадати знайомому, що він забув Вам повернути невелику суму грошей, яку позичив кілька місяців тому?
9. У ресторані чи в їдальні Вам подали недоброякісну страву. Чи промовчите Ви, лише сердито відсунувши тарілку?
10. Залишившись наодинці з незнайомою людиною, Ви не вступите з нею в бесіду і відчуєте себе обтяженим(ою), якщо першою заговорить вона. Чи так це?
11. Чи жахаєтеся Ви будь-якої великої черги, хоч би де вона була (у магазині, бібліотеці, касі театру)? Віддасте перевагу відмові від свого наміру, чи станете у хвіст і будете знемагати в очікуванні?

12. Чи боїтеся Ви брати участь у будь-якій комісії з розгляду конфліктної ситуації?

13. У Вас є власні індивідуальні критерії оцінки творів художньої літератури, мистецтва, культури, і ні з чийми думками Ви не рахуетесь. Чи так це?

14. Почувши будь-де в кулуарах висловлювання явно помилкової точки зору з відомого Вам питання, чи віддасте Ви перевагу мовчанню і не вступите в суперечку?

15. Чи викликає у Вас неприємне почуття будь-яке прохання допомогти розібратися в тому чи іншому службовому питанні або навчальній темі?

16. Вам краще висловити свою точку зору (міркування, оцінку) в письмовій формі, ніж в усній?

Обробка результатів

Підрахуйте суму набраних Вами балів. За кожне «так» – 2 бали, «ні» – 1 бал, «іноді» – 0. За класифікатором визначте, до якої категорії комунікабельних людей Ви належите.

30 – 32 бали – Ви явно не комунікабельні і це Ваша біда, так як страждаєте від цього більше всього Ви самі. Але й близьким людям з Вами нелегко! На Вас не можна покластися у справі, яка потребує колективних зусиль. Прагніть бути більш комунікабельним, контролюйте себе.

25 – 29 бали – Ви замкнені, мовчазні, віддасте перевагу самотності.

19 – 24 бали – Ви певною мірою комунікабельні й у незнайомих обставинах відчуваєте себе цілком упевнено.

14– 18 бали – нормальна комунікабельність.

9 – 13 бали – Ви досить комунікабельні (іноді навіть занадто).

4 – 8 бали – комунікабельність Ваша дуже висока; скрізь відчуваєте себе чудово; беретеся за будь-яку справу, хоча не завжди її можете довести до кінця.

3 бали – Ваша комунікабельність має хворобливий характер. Ви балакучі, багатослівні, втручаєтеся у справи, в яких зовсім не компетентні, запальні й образливі.

(Карелин А.А. Большая энциклопедия психологических тестов. – М.: Эксмо, 2007).

Тест на схильність до педагогічної професії

Інструкція до проведення тесту. Нижче запропоновані якості, серед яких потрібно обрати ті, які Вам найближчі і потрібно оцінити ступінь їх виразності: 5 – так, 4 – переважно так, 3 – важко сказати, 2 – швидше за все ні, 1 – ні.

1. Чи вважають інші, що ви людина образлива, вразлива у спілкуванні (у відповідь на критику, зауваження)?
2. Чи довго у вас зберігається осадок від різних переживань, що виникають під час спілкування (досада, радість, смуток)?
3. Чи часто у вас буває піднесення і спад настрою?
4. Чи тяжко і довго ви переживаєте критику на свою адресу?
5. Чи сильно вас стомлює галаслива весела компанія?
6. Ви помітно відчуваєте утруднення, соромитеся, коли доводиться знайомитися з людьми?
7. Вам легше і приємніше дізнаватися про щось із книжки, ніж пиати в інших?
8. Чи часто ви відчуваєте бажання відпочити, побути наодинці?
9. Чи довго ви добираєте потрібні слова, коли доводиться розмовляти?
10. Чи віддаєте ви перевагу вузькому колу постійних знайомих перед широким колом нових?

Залежно від набраної кількості балів можна зробити висновок:

40-50 балів – вам не дуже підійдуть професії з частими і напруженими між особовими контактами;

30-40 балів – ви будете відчувати певний постійний дискомфорт, який доведеться переборювати зусиллям волі;

20-30 балів – робота задаватиме певних незручностей, але і цілком задовольнятиме вас;

10-20 балів – вам підходить робота, пов'язана із спілкуванням.

Діагностування комунікативної готовності до діалогу з дитиною

Виберіть одні із трьох варіантів відповіді на поставлені запитання.

1. Хто з учнів, на ваш погляд, потребує довірчої бесіди?

- а) невстигаючий;
- б) недисциплінований;;
- в) кожний.

2. Які ваші дії, якщо учень ухиляється від бесіди?

- а) вимагаю, щоб залишився після уроків;
- б) пропоную вибрати прийнятний день;
- в) терпляче чекаю слушної нагоди.

3. Які виховні цілі для вас пріоритетні в бесіді з дитиною?

- а) уточнення мотивації поведінки;
- б) допомога у формуванні почуття особистої відповідальності за вчинки;
- в) спонукання до усвідомлення своїх помилок.

4. Якому звертанню до учнів ви віддаєте перевагу?

- а) на «Ви»⁴
- б) на «ти»;
- в) на ім'я, а не на прізвище.

5. З чого починаєте бесіду?

- а) з конкретних запитань;
- б) із створення довірчої атмосфери;
- в) з повідомлення мети розмови.

6. На чому зосереджуєте увагу?

- а) на змісті інформації, яку дістаєте;
- б) на підтексті висловлювань;
- в) на манерах, зовнішності дитини.

7. Як часто ставите прямі запитання?

- а) часто;
- б) рідко;
- в) ніколи.

8. Яка ситуація у вас складається частіше?

- а) більше говорите ви;
- б) більше говорить дитина;
- в) ви і дитина говорите пропорційно.

9. Яким педагогічним діям надаєте перевагу в бесіді з дитиною?

- а) уважно слухаєте, щоб зрозуміти сенс її слів;
- б) як рівні обмінюєтеся думками і почуттями;
- в) спонукаєте послухати вас, щоб зробити певний вплив.

10. Що вам до вподоби у співрозмовникові?

- а) самокритичність;
- б) довіра;
- в) бажання сподобатися.

11. Які ваші реакції на дитячий обман?

- а) відверто висловлюєте обурення;
- б) терпляче вислуховуєте без коментарів, щоб краще зрозуміти причини;
- в) пояснюєте, чому обманювати соромно.

12. Які вияви дитини навіюють вам велику тривогу?

- а) потайливість;
- б) агресивність;
- в) брехливість.

13. Що вважаєте педагогічно доцільним?

- а) домогтися від дитини згоди з вами;
- б) спонукати до відкритої критики вашої позиції;
- в) заохотити прагнення обстоювати свої погляди.

14. Який настрій прагнете ініціювати у дитини наприкінці бесіди?

- а) каяття в помилках і діях;

- б) упевненість у здатності самій вирішувати свої проблеми;
- в) невдоволення собою.

15. Які почуття переживаєте найчвстіше після закінчення бесіди?

а) прикрість, бо не побачили щирого каяття дитини у негарних вчинках;

- б) задоволення, бо стали ближчі до неї;
- в) впевненість, що знайдено шлях до її виховання.

16. Яку бесіду вважаєте педагогічно результативною?

- а) якщо вона дала вам змогу краще зрозуміти дитину;
- б) якщо ви допомогли дитині краще зрозуміти себе;
- в) якщо вона допомогла дитині краще зрозуміти вас.

17. Що дає вам діалог із дитиною у особистісному розумінні?

- а) свіжий погляд на світ;
- б) імпульс до самовдосконалення;
- в) адекватне уявлення про резерви особистості дитини.

Опрацювання результатів: варіант «а» – 3 бали, варіант «б» – 5 балів, варіант «в» – 3 бали.

Якщо ви набрали понад 55 балів, то у вас достатній рівень комунікативної готовності до діалогу з дитиною. Загалшнь сума менше 55 балів свідчить про недостатній рівень.

(Рыданова И.И. Основы педагогического общения. – Минск, 1998. – С. 313-315).

ГЛОСАРІЙ

Авторитет (від лат. *autoritas* – влада, вплив) – загально-визнаний вплив окремої людини або колективу, організацій в різних сферах суспільного життя. Авторитет – визнання значущості, престижності певної посади, відповідальності особи, що її обіймає [12, с. 3].

Авторитет учителя – загальновизнана учнями та їхніми батьками значущість достоїнств учителя й заснована на ному сила його виховного впливу на дітей. До таких достоїнств належать: духовність, культура, інтелігентність, ерудиція, високі моральні якості, педагогічна майстерність. [12, с. 3].

Альтернативне навчання – процес, спрямований на більш широке задоволення потреб учнів шляхом індивідуального добору нетрадиційних навчальних закладів, змісту, форм і методів освіти на протигагу офіційній загальноосвітній школі. Альтернативне навчання передбачає авторські школи, школи зі спеціалізованим нахилом (мистецтво, природничі науки, мови, математика тощо), школи для серйозно мотивованих учнів, школи для обдарованих, школи для малоздібних, школи з акцентом на основі предмети і школи для учнів, що відрізняються озлобленістю і деструктивністю [12, с. 3].

Анкетування – опитування споживачів освіти та інших зацікавлених сторін за встановленою формою щодо різних аспектів якості освіти, що надається даними установами освіти [12, с.12].

Артикуляція – діяльність мовленнєвого апарату, внаслідок якої утворюються звуки [12, с.13].

Аудіоконференція – інформаційна технологія, яка передбачає мовленнєву взаємодію віддалених один від одного учнів і викладача, котра здійснюється в режимі реального часу за допомогою телекомунікаційного обладнання [12, с.15].

Бакалавр – здобувач вищої освіти на першому (бакалаврському) освітньому рівні, підготовка якого здійснюється за освітніми програмами у закладах вищої та фахової перед вищої освіти і спрямована на здобуття

кваліфікації відповідно до Національної рамки кваліфікацій. В освітніх програмах, за якими здійснюється підготовка бакалаврів, окреслено специфічні компетентності та предметні результати, зважаючи на специфіку й унікальність певної програми. У педагогічній сфері підготовка бакалаврів здійснюється у відповідній галузі та спеціальністю, за результатами навчання фахівці отримують педагогічну кваліфікацію з певного фаху [54, с. 31-32].

Дистанційне навчання – форма організації освітнього процесу, що застосовується з метою забезпечення якості навчальної, дослідницької, консультативної діяльності майбутніх педагогів, вчителів-практиків, інших фахівців, що сприяє інтенсифікації навчання, активній комунікативній взаємодії між педагогом-наставником і тими, хто навчається. Дистанційне навчання врегульовується на законодавчому рівні [54, с. 49].

Вербальне спілкування – процес передавання інформації за допомогою мови [12, с.19].

Відкрите навчання – спосіб організації навчальної роботи в школах (здебільшого початкових), який передбачає відмову від класно-урочної системи і оцінювання успішності на основі заданих норм, гнучку відкрити організацію навчального простору, змінний склад навчальних груп, вільний вибір учнем видів і способів навчальної роботи. Відкрите навчання сприяє формуванню позитивної мотивації дітей, емоційно насиченої атмосфери взаємин учителів і учнів [54, с.24].

Відповідальність – добровільне прийняття особистістю соціально ціннісних обов'язків і якісне їх виконання. Визначною рисою відповідальної поведінки особистості є розуміння нею наслідків своїх вчинків, готовність відповідати за них і уміння виховувати свої можливості при прийнятті обов'язань. Відповідальність є інтегративною якістю особистості, яка визначає поведінку людини на основі усвідомлення і прийняття нею необхідної залежності поведінки від суспільних цілей [23, с. 118].

Віртуальне навчання – процес і результат комунікативної взаємодії суб'єктів і об'єктів навчання у віртуальному освітньому середовищі ,

специфіку змісту якого визначають конкретні суб'єкти та об'єкти під час взаємодії [54, с.26].

Віртуальний клас – це комплекс програмних продуктів, що реалізують відразу декілька елементів синхронного спілкування, які дозволяють наблизити спілкування через локальні або глобальні мережі до спілкування віч-на-віч за допомогою певних функцій [54, с.26].

Взаємодія знань – спільне різнонаукове відображення теоретичних і практичних об'єктів у знаннях [29, с. 9].

Вміння – оволодіння способами (прийомами, діями) застосування засвоєних знань на практиці; засвоєний суб'єктом спосіб виконання дій, який забезпечується сукупністю набутих знань і навичок; результат оволодіння новою дією (або новим способом дії), засвоєний на якомусь правилі та використанні його відповідним чином у процесі вирішення визначених завдань [29, с. 10-11].

Воля – свідомо саморегуляція людиною своєї поведінки і діяльності, що регулює функцію мозку й полягає в здатності активно домогтися свідомо поставленої мети, переборюючи зовнішні та внутрішні перешкоди; виявляється у формі організованих дій, вчинків і поведінки [29, с. 11].

Гуманізація освіти – центральна складова нового педагогічного мислення, яка передбачає перегляд, переоцінку виховних компонентів педагогічного процесу у світлі їхньої людино творчої думки; гуманістичний напрям у педагогіці, олюднення, утвердження особистості як найвищої соціальної цінності, прагнення виховувати людину з усіма атрибутами, що належать феномену людства [12, с. 6].

Дидактика – галузь педагогічної науки, що розкриває теоретичні основи освіти в їх найбільш загальному вигляді; виявляє закономірності, принципи навчання, задачі, зміст освіти, форми і методи викладання і навчання, стимулювання і контролю навчального процесу, характерні для всіх навчальних предметів, на всіх вікових етапах навчання; вивчає закономірності і специфіку освіти і безпосередньо навчання в

загальноосвітній, професійній і вищій школі та інших системах навчання, а її мета – розкриття закономірностей, навчання, зв'язків між потребами суспільства і конкретними цілями, завданнями навчання і змістом освіти, їх методами, формами, а також результатами, що досягаються; узагальнюючи численні види закономірних зв'язків, дидактика формує принципи навчання, дотримуючись яких, викладач може забезпечити оптимальну побудову навчального процесу [29, с. 12-13].

Дидактичні ігри – це різновид пізнавальних, спеціально створених дорослими чи успадкованих від попередніх поколінь, ігор, що використовуються в навчальному процесі під безпосереднім керівництвом педагога. До дидактичних ігор належать настільно-друковані, словесні ігри, загадки, шаради, ребуси, головоломки, ігри-забави, сюжетно-дидактичні та ділові ігри. Їх головна особистість – наявність крім ігрової (для вихованців) чітко визначеної дидактичної мети (для вчителя), регламентування ігрової діяльності спеціально визначеними правилами. Ігровий задум та ігрові дії допоможуть зберегти високу активність і самостійність дітей, наповнити навчання радісними позитивними інтелектуальними емоціями [12, с. 7].

Динамізм особистості вчителя – здатність активно впливати на учнів, володіти їх увагою, що забезпечується багатством внутрішньої енергії, ініціативності, гнучкості, різноманітності впливів [12, с. 8].

Дискусія (як метод навчання) – колективне обговорення проблеми, що підвищує інтенсивність і ефективність навчального процесу за рахунок активного включення учнів у колективний пошук істини [29, с. 13].

Диференціація у навчальному процесі – спеціально організована пізнавальна діяльність, яка, враховуючи індивідуальні відмінності, спрямована на оптимальний інтелектуальний розвиток кожного учня й передбачає структурування змісту навчального матеріалу, добір форм, прийомів і методів навчання відповідно до типологічних особливостей учнів [29, с. 14].

Диференційований підхід – особливий підхід викладача до учнів чи груп учнів, що полягає в організації навчальної роботи з ними, різної за змістом, обсягом, складністю, методами й засобами [29, с. 14].

Доступність навчання – відповідність змісту, обсягу навчального матеріалу, методів та організації форм навчання віковим та індивідуальним можливостям учнів чи студентів, умовам навчання [29, с. 15].

Емпатія – розуміння людиною емоційного стану іншої людини, співпереживання і відповідний вияв свого розуміння цих почуттів [12, с. 9].

Е-навчання (англ. *e-learning* – електронне навчання) – система дистанційного навчання за допомогою інформаційних та електронних технологій, також сюди відносять віртуальне і мережеве навчання [52, с. 61].

Електронні освітні ресурси – засоби навчання, що сприяють ефективній організації очного і дистанційного навчання у різних закладах освіти на основі використання Інтернету і мультимедіа. Використання електронних освітніх ресурсів пов'язане з упровадженням електронного навчання. Відповідно до Положення про електронні освітні ресурси (наказ МОН України №1060 від 01.10.2012 р.) метою створення електронних освітніх ресурсів є забезпечення модернізації освітнього процесу, змістове наповнення освітнього простору, надання рівного доступу учасникам освітнього процесу незалежно від місця їх проживання та форми навчання відповідно до якісних навчальних і методичних матеріалів, створених на основі інформаційно-комунікаційних технологій [54, с. 70].

Елементи освіти: цілі, зміст освіти, засоби та способи отримання освіти, форми організації освітнього процесу, реальний освітній процес як єдність навчання, виховання та розвитку людини, суб'єкти та об'єкти освітнього процесу, освітнє середовище, результат освіти, тобто рівень освіти людини в даному випадку [29, с. 18-19].

Імпровізація педагогічна – діяльність учителя чи вихователя, що здійснюється в ході педагогічного спілкування без попереднього обдумування [12, с. 9].

Інновація – нововведення, цілеспрямовані зміни, що вносять в середовище нові стабільні елементи, котрі призводять до переходу системи з одного стану в інший; нововведення в педагогічній системі, що покращують перебіг і результати навчально-виховного процесу [12, с. 10].

Заклади вищої педагогічної освіти – це освітні установи, що здійснюють професійну підготовку педагогів шляхом цілеспрямованого формування їх професійних знань, умінь, практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у вищому навчальному закладі у відповідній галузі знань за певною педагогічною кваліфікацією на рівнях вищої освіти, що за складністю є вищими, ніж рівень повної загальної середньої освіти [54, с. 71].

Засоби інформатизації освіти – засоби нових інформаційних технологій у поєднанні з навчально-методичним, нормативно-технічним і організаційно-інструктивним матеріалом, який забезпечує їх педагогічно доцільне використання [54, с. 49].

Зміст освіти – система знань, умінь та навичок, оволодіння якими сприяє розвитку розумових та фізичних здібностей учнів, формуванню в них основ наукового світогляду та моралі, належної поведінки, підготовці до життя та праці. Зміст освіти визначається за такими принципами: всебічність; зв'язок з життям і практикою; диференціація; систематичність і взаємозв'язок між навчальними предметами; доступність для учнів; врахування особливостей національної культури й виробництва. Розрізняють три ступені освіти: початкова, середня і вища освіта. За своїм характером вона поділяється на загальну, політехнічну і професійну освіту. В будь-якому навчальному закладі зміст освіти виражається в навчальних планах, програмах, підручниках та навчальних посібниках [54, с. 212].

Змішане навчання (англ. *blended learning*) – сучасна освітня технологія, в основі якої лежить поєднання он-лайн навчання, традиційного і самостійного навчання [54, с. 82].

Знання – перевірений практикою результат пізнання дійсності, правильне її відображення в мисленні людини у вигляді уявлень, понять, суджень, теорій. Засвоювані школярами знання в процесі цілеспрямованого навчання мають бути науковими, систематичними, осмисленими, усвідомленими. В умовах шкільного навчання глибина знань може бути різною залежно від уже досягнутого людьми рівня пізнання даної галузі явищ, від цілей і завдань навчання, вимог, яким воно має задовольняти, і особливо від запасу вже наявних в учнів знань, рівня їх розумового розвитку, від викових можливостей засвоєння даного матеріалу [54, с. 212].

Імпровізація педагогічна – знаходження вчителем несподіваного педагогічного розв’язку на протязі уроку або спілкування та практично миттєвого його втілення [12, с. 52].

Індивідуальна освітня траєкторія педагога – шлях особистісного і професійного розвитку педагога в умовах формальної (у системі післядипломної освіти), неформальної (неінституалізовані форми професійного вдосконалення) та інформальної (самоосвіта) освіти з метою реалізації власного потенціалу, розвитку набутих компетентностей, саморозвитку та самовдосконалення упродовж життя [54, с. 94].

Інновація (англ. *innovation* – нововведення) – прогресивні ідеї, методи, технології, засоби в галузі науки, освіти, економіки, управління та інших сферах життєдіяльності людини, спрямовані на реалізацію досягнень науково-технічного прогресу з метою якісних змін та удосконалення попередніх досягнень [54, с. 96].

Інноваційна педагогічна діяльність – заснована на осмисленні практичного педагогічного досвіду цілеспрямована педагогічна діяльність, зорієнтована на зміну та розвиток навчально-виховного процесу з метою досягнення вищих результатів, одержання нового знання, формування якісно іншої педагогічної практики [12, с. 56].

Інноваційне навчання – зорієнтована на динамічні зміни в навколишньому світі навчальної діяльності, яка ґрунтується на оригінальних

методиках, розвитку різноманітних форм мислення, творчих здібностей, високих соціально-адаптаційних можливостей особистості [21, с. 57].

Інтегральна технологія навчання – технологія розвивального диференційованого та інтегрованого навчання, яка об'єднує в єдине ціле ідеї укрупнення дидактичних одиниць, багаторівневого планування результатів навчання, психологізацію навчальних процесів та їх комптеризацію [29, с. 25].

Інтуїція – здатність до безпосереднього осягнення (усвідомлення) істини без попереднього логічного обґрунтування [29, с. 27].

Інформаційна технологія – система методів, виробничих процесів і програмно-технічних засобів, інтегрованих з метою збору, обробки, зберігання, поширення, відображення та використання інформації користувачами цієї інформації: до складу їх входять апаратні, програмні та інформаційні компоненти [29, с. 27].

Інформаційно-комунікаційні технології в педагогічній освіті – засоби навчання, що використовуються у підготовці майбутніх учителів різного фаху з метою формування їхнього інформаційно-комунікаційної, цифрової компетентностей [29, с. 105].

Комунікативність (лат. *communication* – зв'язок, повідомлення) – властивість особистості, яка сприяє успішному спілкуванню з іншими людьми, засвоєнню і передачі інформації. Ця якість дуже важлива у професійній діяльності педагога, який насамперед має комунікувати з дітьми різного віку, їх батьками, колегами.

Комунікативність педагога – важлива особистісна якість, яка підвищує ефективність професійної діяльності і результат навчально-виховного процесу. Від того наскільки педагог є комунікативним залежить передача інформації і засвоєння її учнями. Манера спілкування і інтонація голосу, емоційна врівноваженість, доброзичливість – впливають на успішність комунікації між педагогом і учнем [54, с. 113].

Комунікація (лат. *communicato* – спілкуюсь) – спілкування, передавання інформації від людини до людини – специфічна форма взаємодії людей у процесі пізнавально-трудової діяльності за допомогою мови чи інших знакових систем [54, с. 259].

Концепція «Нова українська школа» – концептуальні засади реформування початкової і середньої освіти з метою утвердження компетентнісного підходу в навчанні учнів на основі дитиноцентризму, партнерської взаємодії, уваги і поваги до особистості дитини, стимулювання вчителів до професійного розвитку в інноваційному середовищі закладу загальної середньої освіти [54, с. 114].

Концепція розвитку педагогічної освіти – стратегічний документ, у якому визначено пріоритети розвитку сучасної педагогічної освіти з 2017 р. до 2029 р з урахуванням законодавчих регулятивів її модернізації та трансформації, зафіксованих у Законах України «Про освіту» (2017), «Про вищу освіту» (2014) та ін. Метою Концепції розвитку педагогічної освіти є вдосконалення системи педагогічної освіти для створення бази підготовки педагогічних працівників нової генерації, створення умов для залучення до педагогічної діяльності фахівців інших професій та забезпечення умов для становлення і розвитку сучасних альтернативних моделей безперервного професійного та особистісного розвитку педагогів, які, у тому числі, стануть ключовою умовою впровадження [54, с.117].

Коучинг (англ. *coaching* – тренерство, підготовка до вирішення певних завдань) – це метод індивідуальної роботи, під час якої коуч (тренер, консультант, помічник) допомагає тому, хто навчається, досягти поставленої мети (навчальної, професійної, життєвої) [54, с. 120].

Культура поведінки – сукупність сформованих соціально значущих якостей особистості, щоденних вчинків людини в суспільстві, що ґрунтуються на нормах моралі, етики, естетики, культури. Вона виражає, з одного боку, моральні вимоги суспільства, закріплені в нормах, принципах та ідеалах, а з другого – засвоєння положень, що спрямовують, регулюють і

контролюють вчинки та дії учнів. Засвоєні людиною правила культури поведінки перетворюються в цінну якість особистості – вихованість. Обов'язковим атрибутом культури спілкування є тактовність, уміння зрозуміти почуття і настрої навколишніх людей, поставити себе на їх місце, уявити можливі наслідки для них своїх вчинків [54, с. 273].

Лідерство (від англ. *leader* – той, що веде) – відносини, домінування і підкорення, впливу і слідування в системі міжособистісних відносин в групі. Поняття лідерства фігурує при розгляді таких феноменів, як соціальна активність, соціальний статус, керування, з якими іноді повністю й ототожнюється [54, с. 285].

Маневреність професійної освіти – зміна людиною профілю професійної діяльності. Кожна людина має право вибору професії, вивчаючи різні курси, опановуючи різні програми, залежно від своїх інтересів і планів [26, с. 592].

Менеджери у сфері педагогічної освіти – управлінські кадри у закладах освіти (загальної, вищої, післядипломної), діяльність яких визначається забезпечення ефективності організації освітнього процесу, реалізації формального і неформального навчання, налагодження партнерства з установами, організаціями тощо. До категорії менеджерів у сфері педагогічної освіти належать: керівники закладів середньої, вищої, фахової (передвищої), вищої педагогічної і післядипломної освіти, керівники структурних підрозділів у цих закладах [54, с. 133].

Мережеві технології у педагогічній освіті – інтернет-ресурси, комунікаційні платформи, програмне забезпечення для ефективної комунікації з метою організації формального і неформального навчання між учителем і учнем, викладачем і студентом (магістрантом, аспірантом). Сучасні інформаційні технології дозволяють використовувати для спілкування зі студентами програми Moodle Google, Classroom Microsoft, Teams, комунікаційні платформи Zoom, Hangouts, Skype [54, с. 134].

Методологія – вчення про структуру, логічну організацію, методи і засоби діяльності; методологічні науки – вчення про принципи побудови, форми і способи наукового пізнання. Розрізняють: 1) часткову методологію – сукупність методів у кожній конкретній науці; 2) загальну методологію – сукупність більш загальних методів; 3) філософську методологію – система діалектичних методів і принципів, які є найзагальнішими і діють на всьому полі наук, пізнання [54, с. 316].

Методи педагогічного процесу – дії педагога та учнів, засобами яких передається, пориймається переробляється та відтворюється зміст [29, с. 35].

Мобільне навчання (M-learning) – тип навчання, що пов'язаний з електронним та дистанційним навчанням і передбачає використання мобільних пристроїв. Навчання базується незалежно від місця знаходження при використанні портативних технологій. Мобільне навчання зменшує обмеження із здобуття освіти за місцезнаходженням за допомогою портативних пристроїв [54, с. 145].

Модель освітня – логічно послідовна система відповідних елементів, які містять у собі структури цілей в широкому значенні, зміст освіти, проектування навчальних планів і програм, окремі цілі управління діяльністю учнів, моделі груп учнів, методи контролю та звітність, способи оцінки процесу навчання [29, с. 39].

Мотивація – система взаємопов'язаних і взаємопорядкованих мотивів діяльності особистості, що свідомо визначають лінію її поведінки: залежить від характеру етичної свідомості, ціннісної орієнтації, рівня загальної культури, здатності до критичного осмислення ситуації, вольових якостей людини [27, с. 40].

«М'які» навички (soft skills) педагога – спектр професійних й особистісних якостей, які зумовлюють успішність професійного розвитку педагога, є супровідними до професійних, фахових компетентностей, важливі з урахуванням специфіки професійної діяльності, з поміж яких – лідерські якості, здатність працювати в команді, презентаційні навички, аналітичні

здібності, навички комунікація, стресостійкість, креативність та ін. [54, с. 157].

Навчальна програма – документ, що визначає зміст і обсяг знань з кожного навчального предмета, умінь і навичок, які підлягають засвоєнню, зміст розділів і тем з розподілом їх за роками навчання: повинен забезпечувати високий науковий рівень з урахуванням досягнень сучасної науки і техніки, виховний потенціал, генералізацію навчального матеріалу на основі фундаментальних положень сучасної науки, ґрупування навчального матеріалу навколо провідних наукових теорій, розвантаження програм від надто ускладненого й другорядного матеріалу, реалізацію міжпредметних зв'язків, реалізацію ідей взаємозв'язку науки, практики та виробництва, формування умінь і навичок учнів з кожного предмета [29, с. 41].

Навчальний план – державний нормативний документ, що визначає перелік навчальних предметів, які вивчаються в даному учбовому закладі, їх розподіл, тижневу й річну кількість годин, що відводяться на кожен навчальний предмет, і, в зв'язку з цим, структуру навчального року: повинен забезпечувати всебічний розвиток особистості, потреби суспільства на даному етапі, враховувати рівень розвитку науки та можливості учнів чи студентів, їх потреби та інтереси [29, с. 42].

Навчальний посібник – книга, в якій матеріал розширює межі підручника, містить найновіші довідкові та додаткові відомості [29, с. 42].

Навчальний процес – конкретний вид цілісного педагогічного процесу, який реалізує цілі освіти, виховання та загального розвитку особистості в специфічних організаційних формах навчання, таких як лекція, навчальне заняття, екскурсія тощо; характеризується активною взаємодією, спеціально створеною спілкуванням викладачів та учнів, а джерелом його розвитку є суперечності, що виникають між вимогами до учнів і рівнем їх реальних навчальних можливостей в даний момент [29, с. 42].

Новаторський педагогічний досвід – педагогічні ідеї, що виходять за межі існуючих нормативів і сприяють створенню нових педагогічних систем

і технологій [53, с. 364]. Новаторський досвід – це складова частина передового педагогічного досвіду, що вирізняється новизною (чи відносною новизною) методики, конфліктністю щодо загальноновизнаних уявлень, способом опису, способом поширення і здебільшого наявністю послідовників, повторення конкретних знахідок із наближенням до результатів, які здобуває новатор [53, с. 364].

Нововведення педагогічне – визначає зміст можливих змін педагогічної діяльності, що ведуть до раніше невідомого стану, результату, розвиваючи теорію та практику навчання й виховання; стосовно педагогічної творчості трактується як комплексний процес створення, поширення та використання нового педагогічного заходу для якісно кращого задоволення вже відомих суспільних потреб, процес його впровадження в окремому навчальному закладі з метою підвищення ефективності освітньо-виховної роботи: такі цілеспрямовані зміни, які передбачають впровадження у певне середовище (організацію, учбовий заклад, суспільство тощо) нових, відносно стабільних елементів. Вони можуть бути суто матеріальними чи соціальними, але кожен з них є нововведенням [29, с. 46].

Освіта – важлива підсистема суспільства, узгоджена з ним і залежна від існуючих форм соціальної взаємодії. Мета освіти – виховання людини, як суб'єкта культурно-історичного процесу, який акумулює в собі історичний розум, культуру людства і відчуває свою відповідальність перед майбутнім, яке залежить від його нинішніх дій [23, с. 581].

Освітня технологія – специфічний спосіб інтеграції людських знань, які по суті своїй не можуть бути лише філософськими, психологічними, педагогічними і т.п., оскільки сама людина є цілісністю і одиничністю у її свідомості народжує, в кінцевому рахунку, фрагментарність у пізнанні світу [23, с. 583].

Особистісний розвиток педагога – розвиток особистісних якостей педагога на основі розкриття власного творчого потенціалу, розвитку ціннісного ставлення до себе, усвідомлення індивідуальних переживань,

емоцій, особистісних моральних і духовних характеристик, удосконалення характерологічних й соціальних ознак, що сприяють соціалізації у суспільстві, професійному зростанню тощо [54, с. 168].

Офлайн-навчання – це традиційна форма навчання, яка передбачає проведення занять в аудиторіях закладів освіти (загальноосвітні, професійні заклади, заклади вищої освіти та ін.) [54, с.172].

Педагог (д.-грець. Παιδαγωγός – той, хто веде дитину) – це фахівець, який займається навчально-виховною роботою в школі чи дитячому садку, школі-інтернаті чи виправній колонії, працівник позашкільного закладу, керівник народної освіти, викладач вищого навчального закладу... [54, с. 173].

Педагогіка – наука, що вивчає завдання, сутність, закономірності, принципи, зміст форми, методи, прийоми та умови ефективної побудови навчально-виховного процесу [29, с. 50].

Педагогічна культура педагога – це суб'єктивно обумовлена система гуманістично спрямованих цінностей, культуро-педагогічних знань, педагогічного досвіду, норм поведінки, переконань, здібностей особистості, особистісних якостей що сприяють формуванню цілісного уявлення про надбання національної та світової культури й спрямовують педагогів на розвиток професійної компетентності, морально-світоглядних орієнтирів шляхом реалізації певних педагогічних умов професійної підготовки у передвищих, вищих педагогічних навчальних закладах та закладах післядипломної педагогічної освіти, визначають вибір вірної стратегії культуропедагогічної ідентичності фахівців-освітян в майбутній професійній діяльності [54, с.181-182].

Педагогічна майстерність – вища, творча активність учителя, що виявляється в доцільному використанні методів і засобів педагогічного взаємовпливу в кожній конкретній ситуації навчання й виховання [53, с. 5-6].

Педагогічна освіта – сфера підготовки педагогічних кадрів для всіх закладів освіти, що реалізується у фахових передвищих та вищих закладах

педагогічної освіти, у класичних університетах та передбачає формування у них спектру загальних і фахових компетентностей відповідно до Національної рамки кваліфікацій та відповідних стандартів, затверджених Міністерством освіти і науки України на всіх рівнях (молодший спеціаліст, бакалавр, магістр, доктор філософії) [54, с. 190].

Педагогічна практика – важлива складова професійної підготовки майбутніх педагогів, в процесі якої студенти мають можливість закріпити знання здобуті у процесі навчання, проявити свої особистісні якості, удосконалити набуті уміння і навички в реальних умовах навчально-виховного процесу. Система педагогічної практики студентів в умовах ступеневої освіти залежно від освітньої програми передбачає проходження різних видів практики: навчальної (екскурсійна, ознайомлювальна, для отримання первинних професійних умінь і навичок тощо); виробничої (технологічна, педагогічна, науково-дослідна, педагогічна, викладацька, асистентська, науково-виробнича, переддипломна тощо); магістерської (асистентська, науково-дослідна) [54, с. 192].

Педагогічна рефлексія – усвідомлення співрозмовником того, як він сприймається партнером по спілкуванню, це процес дзеркального відображення один одного, зміст якого полягає у відтворенні внутрішнього світу партнера, де одночасно відтворюється і свій внутрішній світ [12, с. 19].

Педагогічна спостережливість – уміння усвідомити, визначити можливі ускладнення при зустрічі з учнями, а також в процесі безпосереднього спілкування з метою запобігання чи нейтралізації небажаних вчинків учнів; розуміння вчителем суті за зовнішніми незначними ознаками, проникнення у внутрішній світ учня за нюансами його поведінки [12, с. 19].

Педагогічна техніка – сукупність мовних та немовних засобів і прийомів професійного спілкування, форм організації поведінки вчителя в процесі педагогічної взаємодії з учнями [12, с. 20].

Педагогічна технологія – сукупність засобів і методів відтворення теоретично обґрунтованих процесів навчання і виховання, що дозволяють успішно реалізувати поставлені освітні цілі. Педагогічна технологія передбачає відповідне наукове проектування, при якому ці цілі ставляться досить однозначно і зберігається можливість об'єктивних поетапних вимірювань та підсумкової оцінки досягнутих результатів [54, с. 359].

Педагогічне покликання – вищий рівень професійно-педагогічної спрямованості. Це яскраво виражене позитивне емоційне ставлення особистості до педагогічної професії [12, с. 20].

Педагогічний досвід – сукупність знань, умінь та навичок, що набуваються вчителем в процесі практичної навчально-виховної роботи; основа педагогічної майстерності вчителя; одне з важливих джерел розвитку педагогічної науки [54, с. 359].

Педагогічний імідж – індивідуальна манера поведінки, яка формується на професійно-особистих якостях і допомагає забезпечити емоційний контакт і ефективно засвоєння пізнавальної інформації учнями; полісемантична категорія, що характеризує стиль педагогічної діяльності, спілкування, вміння індивідуалізувати свій образ, надавати йому виразності, презентувати свою особистість через свідоме оволодіння спеціальними технологіями формування образу власного «я» [12, с. 22].

Педагогічний талант – відображення через почуття, в основі якого лежить інтерес до людей, любов до них, вміння віднайти психологічну гармонію з кожним вихованцем. Найважливіше вміння педагога – швидко і легко створювати в собі стійку домінанту педагогічної зосередженості, здатність швидко і легко захоплювати свою увагу об'єктами педагогічного життя [12, с. 23].

Педагогічні музеї – профільні музейні установи, які документують, зберігають і презентують історію розвитку та сучасний стан освіти, педагогіки, педагогічно-просвітницької діяльності. Різновидом педагогічних музеїв є педагогічно-меморіальні музеї, які висвітлюють життєтворчість

визначних діячів педагогічної науки і практики (К. Ушинський, Ю. Федькович, О. Духнович, Б. Грінченко, С. Русова, Х. Алчевська, В. Сухомлинський, О. Захарченко, І. Зязюн та ін.) [54, с. 200].

Педагогічно-просвітницька діяльність музеїв – особлива форма культурно-освітнього, науково-дослідного, інформаційного процесів, що відбуваються завдяки соціальній, психолого-педагогічній взаємодії на основі використання музейних культурних цінностей духовного, матеріального, природного характеру, метою якої є розвиток людини і суспільства [54, с. 201].

Педагогічний досвід – це практика діяльності людини і її результат, який виявляє рівень опанування об'єктивними закономірностями (Ю. Бабанський). Це конкретне уявлення про педагогічні факти, цілеспрямоване і вміле використання на практиці знання закономірностей процесу навчання і виховання, а також емпіричне знання і практичне опанування залежностей, що ще не розкритих педагогічною наукою [53, с. 364.].

Перевернуте навчання (англ. *Flipped learning*) – форма навчання, яка передбачає самостійне опрацювання навчального матеріалу за допомогою відеофрагментів, а на уроці його колективне обговорення. Такий підхід дозволяє відійти від стандартних форм уроку, сприяє розвитку креативності, творчості, самостійності, індивідуальності [54, с. 201].

Передовий педагогічний досвід – вища форма вияву постійно відтворюваної частини практики в галузі педагогічної діяльності, яка акумулюється в найефективнішому використанні форм, методів, прийомів і засобів навчання та виховання, забезпечуючи досягнення максимально можливих навчально-виховних результатів при раціональній втраті часу й зусиль педагогів і школярів [54, с. 364]. Освоєння передового педагогічного досвіду – це сукупність дій учителя, спрямованих на всебічне вивчення змісту досвіду, з'ясування його сутності й вироблення практичних умінь

використання нового на рівні творчої трансформації передових ідей в особистий досвід учителя [53, с. 364].

Поліфункціональність педагогічного спілкування – охоплення різних сторін взаємин вчителя та учнів і стимуляція пізнавальної активності учнів, мотивація пізнання свого предмету, встановлення статусно-рольових відносин як нормативних [12, с. 23].

Портфоліо педагога – педагогічна технологія, яку розглядають як певний кейс «імідж-файлів» для презентації власних досягнень, зокрема як можливість зворотного зв'язку під час вивчення певної теми та під час виконання поставлених навчальних завдань, а також як інструмент оцінювання, що має на меті, на відміну від тестування чи співбесіди, розкрити особистісний потенціал кожного слухача. Технологія порт фоліо педагога концептуально пов'язана з новими завданнями модернізації освіти, новим розумінням суті навчання впродовж усього життя [54, с. 205].

Практична підготовка вчителя – важлива складова професійної підготовки вчителя у закладах вищої педагогічної освіти, фахової передвищої освіти, що полягає у набутті практичних умінь педагогічної діяльності, опанування елементами педагогічної майстерності, методичної компетентності, іншими професійними якостями [54, с.208].

Професійний розвиток педагога – процес неперервного розвитку професійних якостей, фахових компетентностей педагога в умовах формальної, неформальної та інформальної освіти, що передбачає набуття теоретичних знань і практичного досвіду, володіння сучасними технологіями, методиками педагогічного впливу на учнів, студентів, різних категорій дорослих [54, с. 218].

Психологічна культура вчителя – система антропологічних, психологічних, педагогічних знань, умінь і навичок вчителя, його особлива здатність розуміти психіку інших людей, вміння спілкуватися з ними. Передумовами психологічної культури вчителя є його інформованість як особистості, внутрішня настроєність на виховну [12, с. 25].

Результат освіти – внутрішній стан людини на рівні потреби пізнавати нове, здобувати знання, виробляти матеріальні і духовні цінності, допомагати ближньому, бути добро творцем. Вищий результат освіти – духовний стан нації, зростання національної самосвідомості, коли в суспільстві існують ідеї, які викликають загальний інтерес і можуть бути доступними для кожного громадянина [53, с. 585].

Рферат – доповідь на певну тему, що передбачає огляд відповідних літературних та інших джерел; виклад змісту наукової роботи, книжки, статті [29, с. 57].

Самовиховання – різновид людської діяльності, важка робота над собою, ефективність якої залежить насамперед від цілеспрямованості людини, наявності у неї стійкої мотивації, позитивних установок, правильного вибору методів самовдосконалення, систематичності зусиль і постійного самоконтролю.

Самоосвіта – це процес здобуття освіти самостійно, коли людина відчуває брак знань в конкретній галузі і намагається досягти бажаного результату. Самоосвіта спонукає до самоорганізації, самоконтролю, системності, наполегливості, працьовитість, цілеспрямованість [54, с.231].

Самооцінка – оцінка самого себе, своїх позитивних якостей і недоліків. Об'єктом самооцінки можуть бути: предметна діяльність та її результати, поведінка людини, її моральні, розумові й фізичні якості, здібності, риси характеру, зовнішній вигляд, місце в системі взаємин з навколишніми тощо [54, с. 409].

Смисл і ціль освіти – людина у постійному розвитку, її духовне становлення, гармонія її відносин з собою й іншими людьми, зі світом. У такий спосіб освіта на державному рівні створює умови розвитку – саморозвитку, виховання – самовиховання, навчання – самонавчання всіх і кожного. Під освітою розуміється процес входження людини в життя суспільства, в цілісний світ живої і «неживої» природи. Отже, система освіти створюється для людини, функціонує і розвивається в її інтересах, слугує

повноцінному розвитку особистості і в ідеалі її призначення – щастя людини [53, с. 582].

Саморегуляція – здатність людини керувати собою на основі сприймання й усвідомлення актів своєї поведінки та власних психічних процесів [12, с. 27].

Самосвідомість – усвідомлення людиною себе самої як особистості: своєї діяльності як члена суспільства, стосунків з іншими людьми, рис характеру, власних дій та вчинків, їх мотивів, цілей, розумових, моральних, фізичних якостей тощо. Самосвідомість відзначається різноманітністю форм вияву: самовідчуття, самоаналіз, самооцінка тощо, пов'язані з пізнавальною стороною психічної діяльності. З вольовою стороною психічної діяльності особистості пов'язані її самовладання, самоконтроль, самодисципліна тощо [12, с. 27].

Світогляд – світорозуміння, світосприймання, узагальнена система поглядів, переконань, ідеалів, у якій людина виражає своє ставлення до навколишнього природного і соціального середовища [29, с. 59].

Стиль спілкування – індивідуально-типологічні особливості соціально-психологічної взаємодії педагога і учнів. У стилі спілкування знаходять вираження: особливості комунікативних можливостей учнів; характер стосунків педагога і вихованців; творча індивідуальність педагога; особливості учнівського колективу [12, с. 28-29].

Сучасні освітні технології (СОТ) (технологія від грецького «*techne*» – мистецтво, майстерність, «*logos*» – наука) – це комплекс спільних дій суб'єктів та об'єктів педагогічного процесу, спрямованих на підвищення якості освіти, раціонального використання засобів і умов навчання, досягнення бажаних результатів навчання з урахуванням сучасних запитів суспільства. До СОТ відносять: інформаційно-комунікаційні технології, проектні технології, технології розвитку критичного мислення, проблемного навчання, технології розвиваючого навчання, ігрові технології,

здоров'язберігаючі технології, кейс-технології, технології інтегрованого навчання та ін. [54, с. 237].

Стандарт вищої освіти – це сукупність вимог до змісту та результатів освітньої діяльності закладів вищої освіти і наукових установ за кожним рівнем вищої освіти в межах кожної спеціалізації [54, с. 238].

Сторітеллінг (*англ. storytelling* – розповідь історій) – ефективний метод подачі навчальної інформації, в основі якої розповідь історії з конкретним героєм, яка має викликати у слухачів певний емоційний відгук, що сприятиме кращому засвоєнню поданої інформації, активізації пізнавальної активності. Сторітеллінг активно використовується у різних сферах: бізнес, маркетинг, коучинг, ораторська майстерність, журналістика, освіта [54, с.239].

Такт педагогічний – почуття міри у застосуванні засобів педагогічного впливу на учнів. Проявляється в умінні вчителя поводитись належним чином, просто і переконливо розмовляти з вихованцями, поважати їхню гідність, ставити розумні й педагогічно обґрунтовані вимоги. Основою педагогічного такту є глибоке знання психології дітей, індивідуальний підхід у навчанні і вихованні [12, с. 29-30].

Тезаурус – словник, що відображає семантичні зв'язки між смисловими елементами даної мови; впорядкована множина базових понять з предмета, його розділу, теми в теорії педагогіки [29, с. 63].

Технологія навчання – в загальному розумінні системний метод створення, застосування й визначення всього процесу навчання і засвоєння знань із урахуванням технічних і людських ресурсів та їх взаємодії, який ставить своїм завдання оптимізацію освіти. У найбільш поширених дефініціях технології навчання акцентується увага на логічній упорядкованості структурних елементів, послідовності її реалізації в освітньому процесі [54, с. 242-243].

Тьютор (*англ. tutor* – наставник, консультант) – педагог-наставник, який допомагає подолати труднощі у навчанні конкретному учню або

студенту, розробляє індивідуальну освітню програму, супроводжує і коригує дистанційне навчання [54, с. 252].

Увага – форма психологічної діяльності людини, що виявляється в її спрямованості й зосередженості на певних об'єктах при одночасному абстрагуванні від інших [12, с. 35].

Учіння – система пізнавальних дій учнів, спрямованих на вирішення навчально-виховних завдань, у поєднанні яких учні отримують певну систему знань, опановують уміння і навички [27, с. 66].

Фасилітатор в освіті (англ. *facilitate* – посередник) – педагог, дії якого спрямовані на організацію ефективної роботи учнів на засадах групової комунікації, довіри, відкритості, саморозвитку, емпатії, віри у власні можливості [54, с. 259].

Фахова педагогічна практика – практична складова підготовки майбутніх педагогів, що передбачена освітньо-професійними програмами, згідно зі стандартами освіти галузі 01 «Освіта / педагогіка» за спеціальністю 011 «Освітні, педагогічні науки» відповідно до освітньо-кваліфікаційних рівнів – бакалавр та магістр.

Фахова педагогічна практика проводиться з метою формування загальних та професійних (фахових) компетентностей майбутніх педагогів, набуття програмних результатів навчання, а також проведення експериментальних досліджень, необхідних для написання курсових та кваліфікаційних робіт (бакалаврських, магістерських) [54, с. 262].

Фахові компетентності педагога – спектр специфічних професійних якостей педагога, що формується у співвіднесеності з предметними результатами відповідно до освітньо-професійної програми, за якою здійснюється підготовка педагога на бакалаврському, магістерському, докторському рівнях [54, с. 266].

Цифрова компетентність педагога – важлива фахова компетентність педагога, що виявляється у вмотивованості до використання інформаційних сервісів, спрямованості на впровадження у педагогічній діяльності

інформаційно-комунікаційних технологій, сформованості медіаграмотності, критичних умінь щодо пошуку і обробки інформації у цифровому середовищі, здатності до ефективної професійної комунікації за допомогою цифрових засобів, усвідомленості потреби у професійному вдосконаленні власних цифрових навичок [54, с. 275].

Школа – це середовище, в якому відбувається збереження і передача духовного досвіду і культурного спадку народу; вона основна умова і основний державний інститут формування національної самосвідомості [53, с. 584].

Якість педагогічної освіти – це результат професійної підготовки, який відображає ступінь відповідності рівня компетентності майбутнього педагога вимогам суспільства і держави до професійної педагогічної діяльності; забезпечення Якість педагогічної освіти – це процес реалізації сукупності заходів, необхідних для досягнення відповідного вимогам суспільства і держави результату професійної підготовки майбутніх педагогів. Якість педагогічної освіти залежить від якості освітньої діяльності в цілому як рівня організації, забезпечення та реалізації освітнього процесу, що гарантує здобуття особами якісної освіти та відповідає вимогам, встановленим законодавством та/або договором про надання освітніх послуг [54, с.277-278].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексюк А.М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія: Підручник. Артемова Л. В. Педагогіка і методика вищої школи: навч. посіб. / Л.В. Артемова. – К.: Кондор, 2008. – 272 с.
2. Андрощук І.В. Навчальна програма авторського курсу «Організація і методика виховної роботи». – Хмельницький: ПП Дерепка І.Ж., 2008. – 100 с.
3. Бенедюк В.В. Методика підготовки студентів вищої школи до педпрактики та її організація: методичні матеріали / В.В. Бенедюк – Луцьк: ПП Іванюк В. П., 2016. – 28 с.
4. Видра О.Г. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 112 с. – С. 96-100.
5. Вишневецький О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки. Посібник для студентів вищих навчальних закладів. – Дрогобич: Коло, 2006. – 326 с.
6. Вікова та педагогічна психологія: навч. посібник. / За ред. О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднічук та ін. – К.: Просвіта, 2001. – 416 с.
7. Вітвицька, С.С. Основи педагогіки вищої школи / С.С. Вітвицька. – К. : Центр учбової літератури, 2018. – 383 с.
8. Власова О.І. Педагогічна психологія: Навч.посібник – К.: Либідь, 2005. – 400 с.
9. Волкова Н.П. Педагогіка: посібник для студентів вищих навчальних закладів / Н.П. Волкова. – К.: Вид «Академія», 2008 – 576 с.
10. Воровка М.І., Проценко А.А. Педагогічна практика як засіб формування професійної майстерності вчителя в умовах реформування освіти / № 69, Т. 2. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: зб. наук. пр. / редкол.: А.В. Суценко (голов. ред.) та ін. – Запоріжжя: КПУ, 2020. Вип. 69. Т. 2. – 198 с.

11. Воспитательный процесс: изучение эффективности / Под. ред. Е.Н.Степанова, Л.В. Байбородовой, А.А. Андреева, С.М. Петровой. – М.: ТЦ «Сфера», 2001. – 128 с. – 31 с.
12. Глосарій з курсу «основи педагогічної творчості і майстерності» / В.Х. Содоренко (Уклад.). – К: НПУ, 2004. – 41 с.
13. Головаха Є.І., Паніна Н.В. Психологія людського взаєморозуміння. – Київ, 1989.
14. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник/ С.У. Гончаренко. – Київ: Либідь, 1997.
15. Горелов И. Н. и др. Умеете ли вы общаться? – М., 1991.
16. Грицай Ю.О. Педагогічна практика студентів: програма та методичні вказівки / Ю.О. Грицай. – Миколаїв: МДПШ, 1999. – 116 с.
17. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: навчальний посібник / І.М. Дичківська. – К.: Академвидав, 2004. – С. 56 – 78, 247 – 295 с.
18. Добрович А.Б. Воспитателю о психологии и психогигиене общения. – Москва, 1987.
19. Дьяконов Г.В. Изучение класного коллектива. Методические рекомендации для студентов педагогических институтов и учителей средних школ. – Кировоград: КГПИ, 1990. – 32 с. – С. 20-21.
20. Дудник Н. Роль педагогічної практики у формуванні професійних компетентностей майбутнього вчителя Проблеми підготовки сучасного вчителя № 16. – Умань: Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, 2017. – С. 129-135.
21. Інноваційні технології навчання: словник-глосарій / Кадемія М.Ю., Ткаченко Т.В., Євсюкова Л.С. – Львів: Вид-во «Сполом», 2011 р. – 196 с.
22. Загальна психологія: підр. для студ. вищ.навч. закладів / С.Д. Максименко, В.О. Зайчук, В.В. Клименко, В.О. Соловієнко. За ред. акад. С.Д. Максименка – К.: Форум, 2000. – 543 с.

23. Зязюн І.А. Педагогіка добра: ідеали і реалії. Наук.-метод. посібник / І.А. Зязюн. – К.: МАУП, 2000. – 309 с.
24. Зязюн І.А. Філософія педагогічної дії: монографія. – Черкаси: Вид. від. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. – 608 с.
25. Калашнікова Л.М., Жерновникова О.А. Педагогіка вищої школи у схемах і таблицях : навчальний посібник. – Харків, 2016. – 260 с.
26. Кан-Калик В.А. Учителю о педагогическом общении. – Москва: Просвещение, 1987.
27. Касаткин С. Мастер общения. – СПб: Питер, 2001.
28. Касаткин С. Техника обратной связи. Мастер общения. – СПб.: Питер, 2002.
29. Козловська І.М. Словник-довідник педагога-науковця. – Львів: Сполом, 2006. – 74 с.
30. Кузьмінський А.І. Педагогіка: підручник / А.І. Кузьмінський, В.Л. Омеляненко. – К.: «Знання-Прес», 2003. – 418 с.
31. Кулагина И.Ю., Колюцкий В.Н. Возрастная психология: Полный жизненный цикл развития человека. Учебное пособие для студентов высших учебных заведений. – М.: ТЦ Сфера, 2004. – 464 с.
32. Куліш Р.В. Потенційні можливості підвищення ефективності педагогічної практики студентів вищих навчальних закладів. Режим доступу: https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2009/4_2009/19.pdf.pdf
33. Куницына В.Н., Казаринова Н.В., Погольша В.М. Межличностное общение. – СПб., 2001.
34. Лабунская В.А. и др. Психология затрудненного общения: Теория. Методы. Диагностика. Коррекция. – М., 2001.
35. Леви В.Л. Искусство быть другим. – М., 1986. – С.83-93.
36. Лекції з педагогіки вищої школи: навч. посіб. / за ред. В.І. Лозової. – Х.: ОВС, 2006. – 496 с.
37. Леонтьев, А.Н. Проблемы развития психики. М.: Изд-во МГУ, 1981. – 58 с.

38. Львова Ю.Л. Творческая лаборатория учителя. – Москва, 1985.
39. Максименко С. Д. Загальна психологія: Навчальний посібник / С.Д. Максименко – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 272 с.
40. Матвієнко О.В. Організація педагогічної практики з виховної роботи у початковій школі / О.В. Матвієнко. – К.: Стилос, 2003. – 124 с.
41. Методики вивчення ставлення до навчального процесу та навчальних предметів / Особливості дослідження мотивації навчання учнів молодшої школи // Обдарована дитина. – № 9. – 2006.
42. Методичні рекомендації до проведення педагогічної практики спеціальності 5.01010201 «Початкова освіта» / Упоряд. С.Ю. Довбенко, Л.М.Прокопів, О.М. Сидорук. – Івано-Франківськ, 2015. – 224 с.
43. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті. – К., 2001. – 34 ст.
44. Нові критерії оцінювання навчальних досягнень учнів. Електронний ресурс: novoukrainka-gymnasium7.edukit.kr.ua/.../novi_kriterii_ocinyuvanny
45. Организация педагогической практики в начальных классах / [под ред. П.Е. Решетникова]. – М: Владос, 2002. – 320 с.
46. Орлов Ю.М., Шкуркин В.И., Орлова Л.П. Построение тест-вопросника для измерения потребности в достижениях // Вопросы экспериментальной психологии и ее истории. – М., 1974. – С.76-95.
47. Парыгин Б. Д. Анатомия общения. – СПб., 1999.
48. Панасюк А.Ю. Управленческое общение: практические советы. – М.: Экономика, 1990.
49. Пашнєв Б.К. «Психодіагностика обдарованості». – Харків, «Основа». – 2007.
50. Педагогіка: навч. посіб. / В.М. Галузяк, М.І. Сметанський, В.І. Шахов. – 2-е вид., випр. і доп. – Вінниця: «Книга-Вега», 2003. – 416 с.

51. Педагогіка вищої школи : підручник / В.П. Андрущенко, І.Д. Бех, І.С. Волощук [та ін.]; за ред. В.Г. Кременя; АПН України, Інститут вищої освіти. – К.: Педагогічна думка, 2009. – 256 с.
52. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. / І.О. Бартенєва, І.М. Михайлова, І.М. Бужина [та ін.]; Південноукраїнський держ. пед. ун-т ім. К.Д. Ушинського. – Одеса : ЦДПУ ім. К.Д. Ушинського, 2002. – 344 с.
53. Педагогічна майстерність: Підручник / І.А. Зязюн, Л.В. Крамущенко, І.Ф. Кривонос та ін.; За ред. І.А. Зязюна. – К.: Вища шк., 2004. – 422 с.
54. Педагогічна освіта в Україні: теорія і практика: словник / М.П. Вовк, Ю.В. Грищенко, С.О. Соломаха, Н.О. Філіпчук, С.В. Ходаківська; Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. – Київ, 2021. – 312 с.
55. Педагогічна практика студентів: навч. посіб. для студентів фізико-математичних спеціальностей педагогічних вузів [текст] / уклад. Н.І. Труш, Б. Б. Беседін, Р. В. Олійник, В. М. Рибенцев, О. М. Сипченко, В.П. Саврасов, В. В. Волков; за ред. В. І. Сипченка. – Слов'янськ, 2010. – 65с.
56. Педагогическая практика в начальной школе / под ред. Г.М. Коджаспировой. – М.: Академия, 2000. – 272 с.
57. Педагогічна психологія: навч. посіб. / О.П. Сергеєнкова, О.А. Столярчук, О.П. Коханова, О.В. Пасєка. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 168 с.
58. Педагогічний словник / За редакцією дійсного члена АПН України Ярмаченка М.Д. – К.: Педагогічна думка, 2001. – 516 с.
59. Поташник М.М. Как развивать педагогическое творчество. – Москва, 1987.
60. Положення про організацію та проведення практики у Державному вищому навчальному закладі «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Електронний ресурс: [//http://www.pu.if.ua/depart/VyrNavPr/ua/5764/](http://www.pu.if.ua/depart/VyrNavPr/ua/5764/)

61. Положення про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України», затвердженого наказом Міністерства освіти України від 8 квітня 1993 р. № 93. – ЗНД. – Київ, 1993. – №173. – 24 с.

62. Про організацію управління виховним процесом у вищих закладах освіти: метод. рек. – Інформаційний зб. Міністерства освіти України. – 1999. – № 3-4.

63. Психологія: підручник / Ю.Л. Трофімов, В.В. Рирбалка, П.А. Гончарук та ін.; за ред. Ю.Л.Трофімова. – К.: Либідь, 1999. – 558 с.

64. Психологу для роботи. Діагностичні методики: збірник / Уклад. М.В. Лемак, В.Ю. Петрище. – Вид. 2-е, виправл. – Ужгород: Видавництво Олександра Гаркуші, 2012. – 616 с.

65. Рогов Е. И. Психология общения. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОЮ, 2001.

66. Сеульский Р.П. Учитесь быть учителем. – Москва, 1986.

67. Станиславский К.С. Работа актера над собой / Собр.соч.: В 9 т- Москва: Искусство, 1990. – Т.3. – Ч,2. – С.5-489.

68. Рыданова И.И. Основы педагогического общения. – Минск, 1998. – С. 313-315.

69. Романовський О.Г. Дидактичні системи у вищій школі: навч.-метод. посібник : для студ. денної та заочної форм навч. освітнього ступеня «Магістр» зі спец. 8.18010021 «Педагогіка вищої школи» / О.Г. Романовський, Т.О. Солодовник ; Нац. техн. ун-т «Харків. політехн. ін-т». – Харків : НТУ «ХП», 2016. – 86 с.

70. Савчин М.В., Василенко Л.П. Вікова психологія. Навчальний посібник – Дрогобич : «Відродження», 2001. – 287 с.

71. Сірант Н.П. Методичні рекомендації до проходження педагогічної практики: навчально-методичний посібник / Нелі Сірант. – Львів, 2013 – 116 с.

72. Стандарт вищої освіти України. Перший (бакалаврський) рівень вищої освіти. Ступінь – бакалавр. Галузь знань – 01 Освіта/Педагогіка.

Спеціальність – 013 Початкова освіта.)». Міністерство освіти і науки України. Київ 2021. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/013-Pochatk.osvita-bakalavr.28.07.pdf>

73. Стандарт вищої освіти України перший (бакалаврський) рівень, галузь знань 01 – «Освіта / Педагогіка», спеціальність 015 – «Професійна освіта (за спеціалізаціями)». Міністерство освіти і науки України. Київ 2019. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/015-Profosvita-bakalavr.pdf>

74. Стандарт вищої освіти. Перший (бакалаврський) рівень вищої освіти. Галузь знань: 03 Гуманітарні науки, спеціальності 032 «Історія та археологія». Міністерство освіти і науки України. Київ, 2020. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/naukovo-metodichna-rada-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini/zatverdzeni-standarti-vishoyi-osviti>

75. Стандарт вищої освіти України: перший (бакалаврський) рівень, галузь знань 10 – «Природничі науки», спеціальність 106 – «Географія» Міністерство освіти і науки України. Київ, 2020. – Режим доступу: https://mon.gov.ua/storage/app/media/vyshcha/standarty/2020/07/10/106_Неографія%20bakalavru.pdf

76. Стандарт вищої освіти України: перший (бакалаврський) рівень, галузь знань 03 Гуманітарні науки, спеціальність 035 «Філологія». Міністерство освіти і науки України. Міністерство освіти і науки України. Київ, 2019. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/naukovo-metodichna-rada-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini/zatverdzeni-standarti-vishoyi-osviti>

77. Стандарт вищої освіти України: перший (бакалаврський) рівень. Галузь знань – 02 Культура і мистецтво. Спеціальність – 025 Музичне мистецтво. Міністерство освіти і науки України. Київ, 2019. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha->

osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/025-Muz.mystetstvo-bakalavr.28.07.pdf

78. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям / В.О. Сухомлинський. – К.: Радянська школа, 1981. – 168 с.

79. Тимченко А.А. Роль педагогічної практики у формуванні деонтологічної компетентності майбутніх педагогів / Молодий вчений, № 5 (45) травень, 2017 р. С. 430-435.

80. Товканець Г.В. Університетська освіта: навч.-метод. посіб. / Г.В. Товканець. – К.: Кондор, 2011. – 182 с.

81. Трохимова Н.М., Поленякіна Е.В., Трохимова Н.Б. Общая психология. Практикум. – СПб.: Питер, 2005. – 320 с.

82. Туріщева Л.В. Настільна книга шкільного психолога: навч.-метод. посіб. для вчителя. – Х.: Вид. група «Основа»: «Тріада +», 2008. – 256 с.

83. Туркот Т.І. Педагогіка вищої школи: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Т.І. Туркот. – К.: Кондор, 2011. – 628 с.

84. Фетискин Н.П. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н.П. Фетискин, В.В. Козлов, Г.М. Мануйлов. – М.: Издательство Института Психотерапии. – 2002. – 490 с.

85. Формування і розвиток інтелектуально-творчого потенціалу студентів: монографія / Ю.І. Кулагін, Н.П. Статінова, О.М. Кущенко та ін. – К.: КНТЕУ, 2012. – 212 с.

86. Фролова Т. Самодіагностика: чи готовий учитель до діалогу з учнями // Директор школи. Україна. – 2002. – №4. – С. 28-31.

87. Шевчук О. Спілкування. – Режим доступу: <https://psychology.lviv.ua/spilkuvannia/>

88. Щербань П.М. Навчально-педагогічні ігри у вищих навчальних закладах: навч. посіб. – К.: Вища школа, 2004. – 207 с.

89. Ягупов В.В. Педагогіка: навч. посіб. – К.: Либідь, 2002. – 560 с.